TARIM İŞLETMELERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

2020 YILI
HAYVANCILIK
SEKTÖR RAPORU

Hayvancılık Sektör Raporu

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ..... 4
2. Dünyada Hayvancılık Sektörünün Görünümü..... 4
3.Türkiye'de Hayvancılık Sektörünün Görünümü..... 8
3.1. Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetleri..... 8
3.2.Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri..... 12
3.3. Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği Faaliyetleri..... 14
4.TİGEM Damızlık Faaliyetleri..... 15
4.1. TİGEM'in Kuruluşu..... 15
4.2. TİGEM'in Kuruluş Amacı ve Faaliyet Konuları..... 15
4.3. TİGEM'de Hayvancılık Faaliyetlerinin Gelişimi..... 16
4.4. TİGEM'de Sığırcılık Faaliyetleri ve Damızlık Dağıtımı..... 17
4.5.TİGEM'de Koyunculuk Faaliyetleri ve Damızlık Dağıtımı..... 23
4.6. Diğer Hayvancılık Faaliyetleri..... 32
4.6.1. Arıcılık Faaliyeti..... 32
4.6.2. Ceylan (Asya Ceylanı) Yetiştiriciliği..... 32
4.6.3. Kangal Çoban Köpeği Yetiştiriciliği..... 32
4.6.4.Ankara Tiftik Keçisi Yetiştiriciliği..... 32
4.6.5 Halep Keçisi Yetiştiriciliği..... 32
5.Safkan Arap Atı Yetiştiriciliği..... 33
5.1. Giriş..... 33
5.2. Anadolu Tarım İşletmesi..... 34
5.3.Karacabey Tarım İşletmesi..... 35
5.4. Sultansuyu Tarım İşletmesi..... 36
5.5. TİGEM Safkan Arap Atı Yetiştiriciliğinin Değerlendirilmesi..... 37
6.Teşebbüsün Yerli ve Uluslararası Rakipleriyle veya Benzer Faaliyet Gösteren Kuruluşlarla Karşılaştırması..... 39

TABLOLAR

Tablo 1. Kişi Başı Günlük Protein Tüketimleri 5
Tablo 2. Dünya Hayvan Varlığı 5
Tablo 3. Ülkelerin Süt Üretimleri 6
Tablo 4. Ülkelerin Et Üretimleri 7
Tablo 5. Türkiye Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığı 8
Tablo 6. Türkiye Sığır Varlığı 10
Tablo 7. Türkiye'nin Damızlık Sığır İthalat ve İhracatı 11
Tablo 8. Türkiye Kasaplık Sığır İthalat ve İhracat Verileri 11
Tablo 9. Türkiye Sığır Eti İthalat ve İhracatı 12
Tablo 10. Türkiye Koyun ve Keçi Varlığı 13
Tablo 11. TİGEM'in Irklara Göre Sığır Varlığı 17
Tablo 12. İşletmeler ve Irklar Bazında Damızlık Sığır Varlığı 19
Tablo 13. TİGEM Sığır Varlığı ve Damızlık Dağıtımı 21
Tablo 14. TİGEM Büyükbaş Hayvancılık Üretimleri 22
Tablo 15. TİGEM'in Koyun Varlığı 23
Tablo 16. TİGEM Koyun Varlığı ve Damızlık Dağıtımı 30
Tablo 17. TİGEM Küçükbaş Hayvancılık Üretimleri 31
Tablo 18. TİGEM Keçi Varlığı 32
Tablo 19. TİGEM Tay Üretimleri 33
Tablo 20. Anadolu Tarım İşletmesinin Atçılık Verileri 34
Tablo 21. Karacabey Tarım İşletmesinin Atçılık Verileri 35
Tablo 22. Sultansuyu Tarım İşletmesinin Atçılık Verileri 36
Tablo 23. Koşan At Dağılımı 36
Tablo 24. Türkiye ve TİGEM Satış Hasılaları 39

GRAFİKLER

Grafik 1. Kişi Başı Günlük Protein Tüketimleri 5
Grafik 2. Yıllar İtibariyle Dünya Hayvan Varlığı 6
Grafik 3. Türkiye Büyükbaş Hayvan Varlığı 9
Grafik 4. Türkiye Küçükbaş Hayvan Varlığı 10
Grafik 5. Türkiye Sığır Varlığı 10
Grafik 6. Türkiye Sığır Varlığı 13
Grafik 7. Türkiye Koyun-Keçi Varlığı 13
Grafik 8. Türkiye Koyun, Keçi Varlığı ve Oranları 13
Grafik 9. TİGEM Sığır Varlığının Irklarına Göre Oranları 18
Grafik 10. TİGEM'in Büyükbaş Damızlık Dağıtımları 21
Grafik 11. TİGEM'in Damızlık Koyun Dağıtımları 31

TARİM İŞLETMELERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ HAYVANCILIK SEKTÖR RAPORU

1.GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada insanoğlunun önemli ve değişmez sorunlarının başında yeterli ve dengeli beslenme gelmektedir. Bu olgu söz konusu olduğunda, hayvansal ürünler taşıdıkları biyolojik özellikleri nedeniyle vazgeçilmez ve diğer besin maddeleri ile ikame edilemez bir konumdadır.

İnsanın büyümesi, gelişmesi ve sağlıklı kalabilmesinin yanı sıra, beyin gelişimi bakımından da önemli olan sekiz adet aminoasit, sadece hayvansal kökenli proteinlerde yeterli miktarda bulunmaktadır.

> Dünya Sağlık Örgütü (WHO) verilerine göre sağlıklı bir insanın vücut ağırlığının her kilogramı için günde 1 gr protein tüketmesi ve bunun da %42' sinin hayvansal kökenli olması önerilmektedir.

Hayvansal besinlerdeki protein miktarları ette %15–20, balıkta %19–24, yumurtada %12, sütte %3-4, peynirde ise %15-25'dir. Sağlıklı beslenme için kırmızı et, beyaz et, süt, yumurta gibi hayvansal ürünlerin düzenli olarak tüketilmesi gerekmektedir. FAO verilerine göre 2018 yılında ülkemizde tüketilen günlük protein miktarının %64'ü bitkisel kökenli gıda maddelerinden karşılanmaktadır.

İnsanların yeterli ve dengeli beslenmesinde önemli rolü bulunan hayvancılık sektörü; ulusal geliri ve istihdamı artırmak, et, süt, tekstil, deri, kozmetik ve ilaç sanayi dallarına hammadde sağlamak, kalkınmaya katkıda bulunmak ve ihracat yoluyla döviz gelirlerini artırmak gibi önemli ekonomik ve sosyal fonksiyonlara sahiptir.

Günümüzde Hayvancılık sektörü; yem sanayi, et ve mamulleri sanayi, süt ve mamulleri sanayi, dericilik ve tekstil sanayileri, veteriner ilaçları ve hayvancılık ekipman sanayileri vb. bileşenleri yeni istihdam alanları oluşturmakta ve hayvansal ürünlerin işlenmesiyle katma değer yaratmaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan önemli kriterlerden birisi de kişi başına tüketilen hayvansal besin miktarıdır. Bu bağlamda hayvansal protein tüketimi ile kalkınmışlık arasında sebep sonuç ilişkisinin var olduğu görülmektedir.

Beslenme ihtiyacını kendi kaynakları ile karşılama hedefi ülkeleri hayvancılık sektörüne yönelik destekleme ve korumayı da içeren tarım politikaları oluşturmaya yöneltmiştir. Gelişmiş ülkeler ulusal üretimde istikrarı sağlamak amacıyla, bitkisel ve hayvansal üretimi daha rasyonel politikalarla desteklemektedir. Söz konusu ülkeler elde edilen üretim artışı ile aynı zamanda önemli bir dış satımcı ülke konumuna gelmişlerdir.

2. DÜNYADA HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Başta et, süt ve yumurta gibi gıda maddeleri olmak üzere insanların önemli ihtiyaçlarını karşılayan hayvancılık, tarımın önemli alt sektörlerinden biridir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre 2019 yılında tarım sektörü dünya gayri safi hâsılasının %4,5'ini oluşturmakta, hayvancılık sektörü ise tarımsal gayri safi hâsılanın %35' ini oluşturmaktadır. Bu oran AB ülkelerinde %50, ABD'de %47 iken gelişmekte olan ülkelerde %36'lar civarında kalmıştır. (FAO)

Dünya genelinde kişi başına ortalama günlük protein tüketimi 2018 yılında 83 gram olup, bunun 33 gramı hayvansal kaynaklı proteinlerden karşılanmaktadır. AB ülkeleri ve ABD'de kişi başına günlük hayvansal protein tüketim miktarı gelişmekte olan ülkelerden %200, dünya ortalaması ve ülkemiz tüketim miktarından da %150 daha fazladır.

Tablo 1. Kişi Başı Günlük Protein Tüketimleri

	Bitkisel Protein (gr/ kişi-gün)	Hayvansal Protein (gr/ kişi-gün)	Toplam Protein (gr/kişi-gün)	Hayvansal Protein Tüketim Oran (%)
AB Ülkeleri	44	58	102	57
ABD	40	74	114	65
Afrika Ülkeleri	53	15	68	22
Dünya	50	33	83	40
Türkiye	71	40	111	36

Kaynak: FAO 2018

Grafik 1. Kişi Başı Günlük Protein Tüketimleri

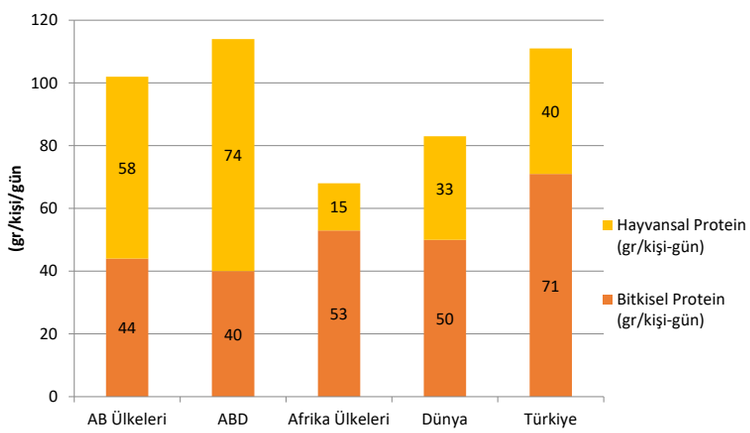

FAO verilerine göre dengeli beslenmede önemi fazla olan gıdalardan 2019 yılında dünyada her yıl kişi başına 44 kg et tedarikinin olduğu görülmektedir. Bu et tedarikinin 14,4 kilogramını domuz, 17,3 kilogramını kanatlı, 8,9 kilogramını sığır, 2,1 kilogramını koyun ve keçi, 1,3 kilogramını ise diğerleri oluşturmaktadır.

2019 yılında dünyada 1,5 milyar baş sığır, 2,3 milyar baş koyun ve keçi, 204 milyon baş manda, 37 milyon baş deve, 850 milyon baş domuz ve 28 milyar adet kanatlı varlığı bulunmaktadır. Geçmiş yıllara bakılarak bir değerlendirme yapıldığında dünyada 1970 yılına göre 2019 yılında hayvan varlıklarında sığır-mandada %44, koyun ve keçide %62 ve domuzda %55'lik artış sağlanmıştır. Kanatlılarda ise bu artış %435 olmuştur. (FAO)

Tablo 2. Dünya Hayvan Varlığı (1.000 baş)

Hayvan Türü	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2018	2019
Sığırlar	1.081.641	1.217.018	1.298.403	1.314.761	1.428.636	1.452.464	1.489.744	1.511.021
Koyun-Keçi	1.440.966	1.562.997	1.799.114	1.805.676	2.000.380	2.139.562	2.255.383	2.332.787
Domuz	547.231	797.778	855.963	899.105	965.855	990.507	978.332	850.320
Manda	107.263	121.494	148.184	164.114	194.169	196.142	206.600	204.342
Deve	23.479	23.832	25.321	28.117	24.086	28.305	35.525	37.509
Kanatlı	5.208.633	7.215.808	10.632.870	14.401.862	19.458.571	24.163.913	25.693.119	27.883.057

Kaynak: FAO

Grafik 2. Dünya Hayvan Varlığı

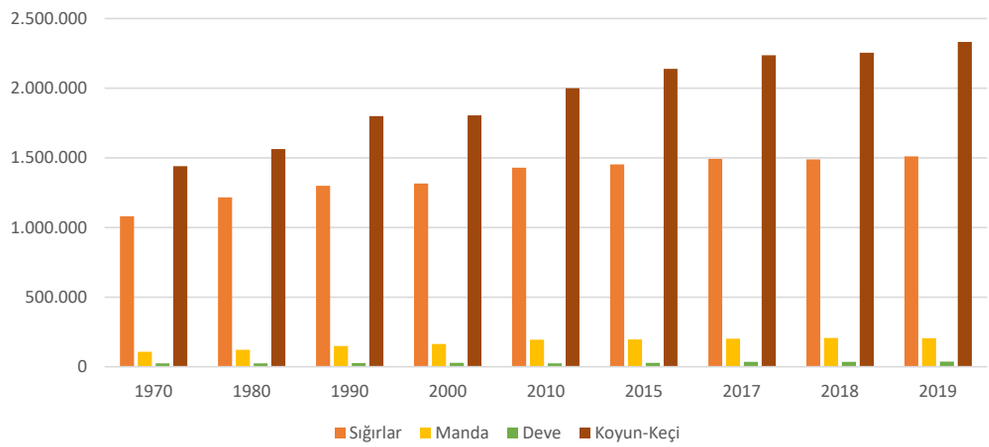

Kaynak: FAO

İnsanlığın ilk çağlarından itibaren ve özellikle göçebelik dönemlerinde, yapılan en önemli ekonomik faaliyet hayvancılık olmuştur. Açlık-tokluk, iyi-kötü beslenme gibi insan odaklı konular, günümüz dünya siyasetini de etkilemektedir. Nitekim gelişmiş ülkeler, geri kalmış olan ülkelere teknoloji, damızlık materyal, canlı hayvan, tohumluk ve işlenmiş ürünler gibi tarımsal üretim maddelerini pazarlayarak büyük bir gelir sağlamakta ve bu şekilde, özellikle tarımsal ürün ticareti yaptıkları ülkeler üzerindeki etkinliklerini artırmaktadırlar.

> Dünya süt üretimi 1970 yılında 392 milyon ton iken 2019 yılında yaklaşık %125 artarak 883 milyon tona ulaşmış, et üretimi ise %234 artarak 101 milyon tondan 337 milyon tona ulaşmıştır.

Hayvancılık bugün, gelişmiş ülkelerde bir endüstri haline gelmiş, ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu durum, tarımın ve dolayısıyla hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken stratejik bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Ülkelerin Süt Üretimleri (1.000 ton)

Ülkeler	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2018	2019
AB	132.090	158.069	155.547	156.155	153.367	166.673	168.381	173.755
ABD	53.073	58.244	67.005	76.023	87.474	94.644	98.716	99.082
Afrika	13.844	17.085	21.510	27.986	44.329	48.771	46.654	48.073
Dünya	391.946	465.819	544.196	582.091	724.802	806.700	843.035	883.283
Türkiye	7.343	9.615	9.617	9.794	13.544	18.655	22.121	22.960

Kaynak: FAO

Türkiye süt üretimi ise 1970 yılında 7 milyon ton iken 2019 yılında %213 artarak 23 milyon tona ulaşmıştır. Dünyada kişi başına ortalama yıllık süt üretim miktarı 113 kg iken Türkiye'de bu miktar 277 kg'a ulaşmıştır.

Dünyada et üretimi (su ürünleri hariç) 1970 yılında 101 milyon ton iken 2019 yılında 3,3 kat artarak 337 milyon tona ulaşmış, kişi başına ortalama yıllık et üretimi ise 27 kg iken 2019 yılında 44 kg'a ulaşmıştır. Türkiye de ise de bu miktar 1970 yılında kişi başına et üretimi 16 kg iken 2019 yılında 46 kg'a ulaşmıştır .Dünya ve Türkiye'de et üretiminin türlere göre dağılımı değerlendirildiğinde, Dünya et üretiminde %26 payı olan domuzun Türkiye'de üretiminin yok denecek kadar az miktarda olduğu görülmektedir. Buna karşın Türkiye'de son yıllardaki et üretimindeki artışta kanatlı hayvan üretiminin payı büyüktür.

Tablo 4. Ülkelerin Et Üretimleri (1.000 ton)

Ülkeler	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2018	2019
Dünya	100.668	136.736	179.423	229.938	293.485	324.355	342.396	336.639
AB	26.107	35.898	40.040	43.107	44.927	46.583	47.985	48.102
ABD	34.410	42.847	51.612	74.177	92.755	43.264	46.832	48.113
Afrika	5.070	6.690	8.739	11.549	16.408	18.705	20.171	20.713
Türkiye	572	688	1.161	1.397	2.356	3.404	3.668	3.741

Kaynak: FAO

3.TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye hayvan varlığı önemli değişim göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından İkinci Dünya Savaşına kadar önemli bir sayısal artış yaşanmıştır. Savaş yıllarında artış hızı düşmüş, hatta bazı türlerde azalma meydana gelmiştir. Savaşın bitmesini takip eden dönemde sayısal artış hızlanmış, türlere bağlı olarak en yüksek sayısal değerlere 1960-1980 yılları arasında ulaşılmıştır. 1980'li yıllarda ise bütün türlerde hayvan sayısı hızla azalmaya başlamıştır.

> Hayvancılık, ülkemizin artan nüfusunun yeterli ve dengeli beslenmesini sağlamasının yanında, hayvancılığa dayalı sanayiye hammadde temini açısından da önem arz etmektedir.

Ülkemiz coğrafi özellikleri bakımından her türlü hayvan yetiştiriciliği için uygun ortam ve potansiyele sahiptir.

Ülkemizde, 1970'li yıllara kadar hem büyükbaş ve hem de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin tamamına yakını, yerli ırk hayvan varlıkları ile mera hayvancılığı şeklinde sürdürülmüştür. Hayvanlar, kış aylarında kuru ot, saman ve kısıtlı kesif yem ile yaşam payı oranında beslenmiş, diğer zamanlarda ise doğal meralarda otlatılmıştır. 1980'li yıllara kadar Türkiye bu potansiyeli çok iyi değerlendirmiş ve hayvan varlığı sürekli artış göstermiştir. 2000 yılından itibaren ise yapılan devlet desteklemeleri ve teşvikler sayesinde büyük ölçekli hayvancılık tesis sayılarında önemli ölçüde artış olmuştur.

3.1. Büyükbaş Hayvancılık Faaliyetleri

Ülkemizde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği denildiğinde sığır ve manda yetiştiriciliği anlaşılır. Gerek Türkiye gerekse Dünya için üretim değeri bakımından sığırın önemi daha farklı bir yerde bulunmaktadır. Ülkemizde sayısı oldukça azalan manda yetiştiriciliğine son dönemde önem verilmeye başlanmıştır.

Tablo 5. Türkiye Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığı (1.000 baş)

	1961	1970	1980	1990	2000	2010	2015	2018	2019	2020
Sığır	12.435	13.189	15.567	12.173	10.761	11.370	13.994	17.043	17.688	17.965
Manda	1.140	1.178	1.040	429	146	85	134	178	184	192
Toplam	**13.577**	**14.369**	**16.609**	**12.604**	**10.907**	**11.455**	**14.128**	**17.221**	**17.872**	**18.157**

Kaynak: FAO ve TÜİK
Not: 2000-2019 verileri TÜİK'den alınmıştır.

Grafik 3. Türkiye Büyükbaş Hayvan Varlığı (1.000 Baş)

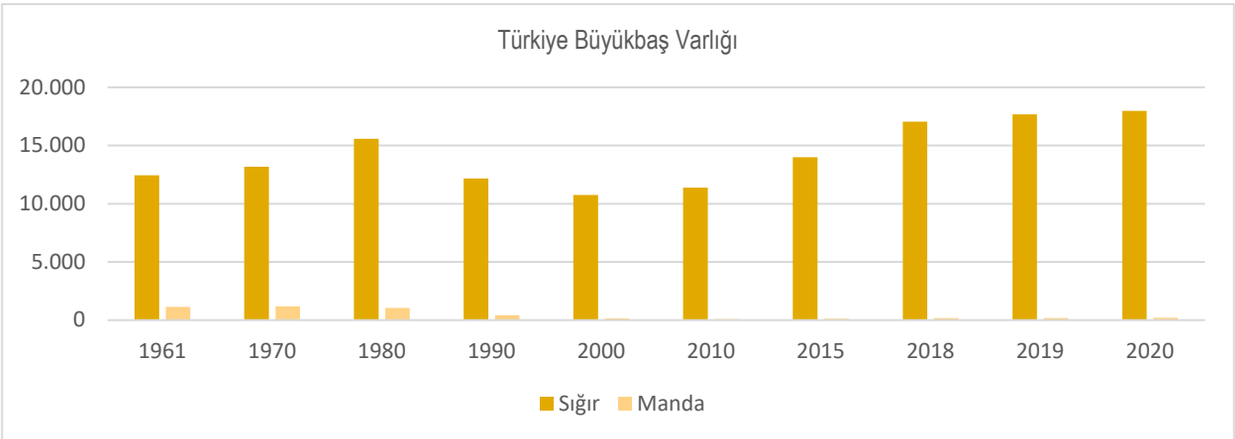

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sığırcılık önemli bir üretim kolu olarak algılanmış ve hemen her zaman diğer hayvansal üretim kollarına göre daha fazla ilgi görmüştür. Öyle ki, özellikle son yıllarda, hayvancılık denildiğinde sığır yetiştiriciliği anlaşılır hale gelmiştir. Bunda sığırcılığın sağladığı avantajlar kadar sığır ticaretinin gelişmiş ülkeler içinde daha önemli olmasının büyük payı olmuştur.

FAO verilerine göre 2019 yılında dünya süt üretiminin % 81'ini ve et üretiminin %20'sini tek başına sağlayan sığırcılık, hayvansal besin maddesi üretiminde büyük paya sahiptir. Bu durum sığırcılığın biyolojik avantajlarından kaynaklanmaktadır.

Sığırcılığı önemli kılan avantajlar, sığırın;

• Kaba ve kesif yemleri et ve süte dönüştürme yeteneklerinin yüksek olması,

• Süt veriminin yüksek olması,

> Türkiye'de yetiştirilen kültür ırkı sığırların önemli bir bölümünü sütçü özelliği ile ön plana çıkan Siyah-Alaca ırkı oluşturmaktadır.

• Sağılma süresinin uzun olması ile yılın her ayında süt üretimi imkânı sağlaması,

• Çok farklı iklim kuşaklarında yetiştirilme imkânının bulunması,

• Genetik ıslah ve üremenin denetimine yönelik uygulamalara yüksek düzeyde reaksiyon göstermesi ve farklı koşullara uyum sağlayabilecek çok sayıda sığır ırkının bulunmasıdır.

Ülkemiz sığır yetiştiriciliği 1980'li yıllara kadar ağırlıklı olarak aile işletmeciliği şeklinde yürütülmüş, 1980 yılından itibaren ekonomik büyüklüğe sahip sığırcılık işletmeleri kurulmaya başlamıştır. Son yıllarda da sağlanan devlet desteklerinin artması sonucu büyük kapasiteli modern sığırcılık işletmelerinin sayısı hızla artmıştır.

Ülkemiz sığır yetiştiriciliğinde sütçü özelliği ile tercih edilen Siyah-Alaca ırkını Simmental, Esmer ve Jersey ırkları takip etmekte olup son yıllarda etçi özelliği ile ön plana çıkan Hereford ve Angus ırklarında da önemli artış olduğu görülmektedir.

Yerli ırkların ise önemli bir kısmını Yerli Kara, Boz, Doğu Anadolu Kırmızısı ve Güneydoğu Sarı-Kırmızısı ırkları oluşturmaktadır. Melez genotipler ise genel itibariyle, kültür ırklarının yerli ırklar ile melezlenmesi sonucu elde edilmektedir. Bu melezlemeler çoğunlukla kasaplık hayvan (dana) elde edilmesi için yapılmaktadır.

Türkiye'nin 1991 yılında toplam 11 milyon 973 bin baş olan sığır varlığının %10'u kültür ırkı, %34'ü Melez ırkı, %56'sını da yerli ırklar oluşturur iken 2020 yılında toplam 17 milyon 965 bin baş sığır varlığının %49'ini kültür ırkı, %42'ünü melez ırkı ve %9'unu yerli ırk oluşturmaktadır.

Ülkemizde, TÜİK verilerine göre 1991 yılında toplam 8,6 milyon ton olan sığır süt üretimi ile birim sağmal hayvan başına süt verimi 1.400 kg olarak gerçekleşmiş, bu miktar kültür ırkında 2.940 kg, melez ırkında 2.006 kg, yerli ırkta 744 kg'dır. 2019 yılında ise 20,7 milyon ton süt üretimi ve birim sağmal hayvan başına süt verimi 3.158 kg olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar kültür ırkında 3.861 kg, melez ırkında 2.722 kg ve yerli ırkta 1.303 kg'dır.

> Ülkemizde yaklaşık olarak kırmızı et üretiminin %90'ı, süt üretiminin ise %91'i sığırlardan karşılanmaktadır.

Ülkemiz sığırlarının ıslahı konusunda yapılan çalışmaların yanında, hayvan besleme ve işletmecilik alanında sağlanan gelişmeler 1991 yılında ortalama 143 kg/baş olan karkas ağırlığını 2019 yılında 296 kg/baş'a ulaştırmıştır. (TÜİK)

Tablo 6. Türkiye Sığır Varlığı (Baş)

Yıllar	Sığır-Kültür	Sığır-Kültür Melezi	Sığır-Yerli	Toplam
1991	1.253.865	4.033.375	6.685.683	11.972.923
1995	1.702.000	4.776.000	5.311.000	11.789.000
2000	1.806.000	4.738.000	4.217.000	10.761.000
2005	2.354.957	4.537.998	3.633.485	10.526.440
2010	4.197.890	4.707.188	2.464.722	11.369.800
2015	6.385.343	5.733.803	1.874.925	13.994.071
2018	8.419.204	7.030.297	1.593.005	17.042.506
2019	8.559.855	7.554.625	1.573.659	17.688.139
2020	8.838.498	7.594.127	1.532.857	17.965.482
2015	6.385.343	5.733.803	1.874.925	13.994.071
2016	6.588.527	5.758.336	1.733.292	14.080.155
2017	7.804.588	6.536.073	1.602.925	15.943.586
2018	8.419.204	7.030.297	1.593.005	17.042.506
2019	8.559.855	7.554.625	1.573.659	17.688.139
2020	8.838.498	7.594.127	1.532.857	17.965.482

Kaynak: TÜİK

Grafik 4. Türkiye Sığır Varlığı (1991)

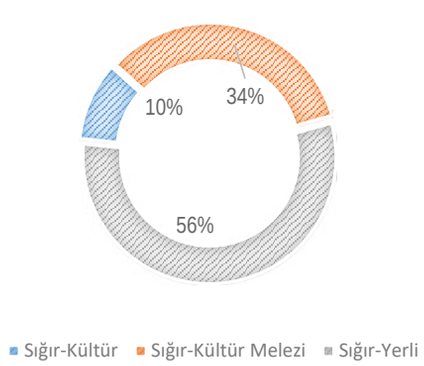

Grafik 5. Türkiye Sığır Varlığı (2020)

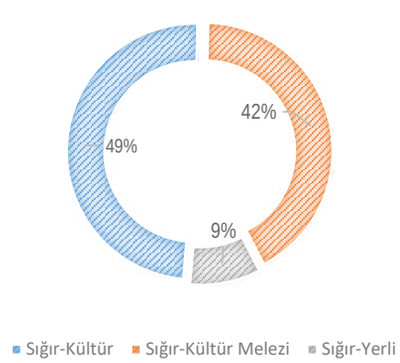

Tablo 7. Türkiye'nin Damızlık Sığır İthalat ve İhracatı

Yıl	İhracat Miktar(Baş)	İthalat Miktar (Baş)	İhracat (USD)	İthalat (USD)	İthalat (USD/Baş)
2000	0	2.695	0	3.238.192	1.202
2005	0	1.579	0	3.135.607	1.986
2010	0	19.928	0	65.544.857	3.289
2015	9	48.595	51.320	133.329.302	2.744
2018	0	116.081	0	225.923.956	1.946
2019	325	17.594	4.446.641	30.384.934	1.727
2020	1.481	16.775	4.521.603	34.676.620	2.067

Kaynak: TÜİK

Tablo 8. Türkiye Kasaplık Sığır İthalat ve İhracat Verileri

Yıllar	İHRACAT			İTHALAT		
	Miktar (Ton)	Miktar (Baş)	Tutar (USD)	Miktar (Ton)	Miktar (Baş)	Tutar (USD)
2000	0,6	3	3.911	0	0	0
2005	0	0	0	0	0	0
2010	0	0	0	53.414	117.032	204.152.310
2015	0	0	0	39.904	154.178	164.433.862
2017	0	0	0	57.110	115.316	181.549.632
2018	165	350	477.804	70.610	132.904	231.460.978
2019	828	1.616	3.008.448	3.043	6.863	12.719.999

Kaynak: TÜİK

Tablo 9. Türkiye Sığır Eti İthalat ve İhracatı

Yıl	İhracat (Ton)	İthalat (Ton)	İhracat (USD)	İthalat (USD)
2000	59	5	294.949	13.629
2005	33	0	303.890	0
2010	66	50.658	840.847	249.256.831
2015	40	17.574	457.913	104.916.095
2018	109	55.752	1.060.843	260.107.686
2019	169	5.046	1.545.308	26.633.875
2020	501	4.580	2.421.660	26.716.942

Kaynak: TÜİK

3.2.Küçükbaş Hayvancılık Faaliyetleri

Koyunculuk ülkemiz çiftçisinin tarih boyunca uğraştığı en önemli hayvan yetiştiriciliği dallarından biridir. Koyun yetiştiriciliği et, süt, yün ve deri üretimi açısından ülkemiz ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Koyunculuk özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri'nde yaşayan halkımızın önemli bir geçim kaynağını oluşturmuştur. Ancak, 1980 yılından sonra koyun sayısında önemli bir azalma görülmüştür. 2010 yılından itibaren ise koyunculuğa sağlanan devlet destekleri sayesinde koyun yetiştiriciliği tekrar önem kazanmış ve koyun sayısı yaklaşık %52 civarında artış göstermiştir.

Ülkemizde Akkaraman, Morkaraman, Dağlıç, Kıvırcık, Sakız, Merinos, Karayaka, Karagül, İvesi, Hemşin, Tuj, Malya, Türktahirova, Herik, Acıpayam, Bafra, Sönmez ve Polatlı koyun ırkları bulunmaktadır. Bu ırkların pek çoğu yapılan ıslah ve seleksiyon çalışmaları neticesinde elde edilen önemli gen kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Toplum olarak koyun eti tüketim alışkanlığımız ve kuzu eti talebindeki sürekli artış koyunculuğun önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca Kurban Bayramlarında her yıl yaklaşık 2 milyon baş kurbanlık koyun kesimi de koyunculuğun önemini daha da arttırmaktadır.

> Ülkemizin 2019 yılı kırmızı et üretiminin %10'u, sütün ise %9'u koyun ve keçiden karşılanmıştır. (TUİK)

Tablo 10.Türkiye Koyun ve Keçi Varlığı (Baş)

Yıllar	Koyun	Keçi	Toplam
1961	34.463	24.632	59.095
1970	36.351	20.267	56.618
1980	46.026	18.775	64.801
1990	43.647	11.942	55.589
1995	33.791	9.111	42.902
2000	28.492	7.201	35.693
2005	25.304	6.52	44.450
2010	23.090	6.293	29.383
2015	31.508	10.416	41.924
2018	35.195	10.922	46.117
2019	37.276	11.205	48.481
2020	42.127	11.986	54.113

Kaynak: TÜİK

Grafik 6. Türkiye Koyun-Keçi Varlığı (1.000 Baş)

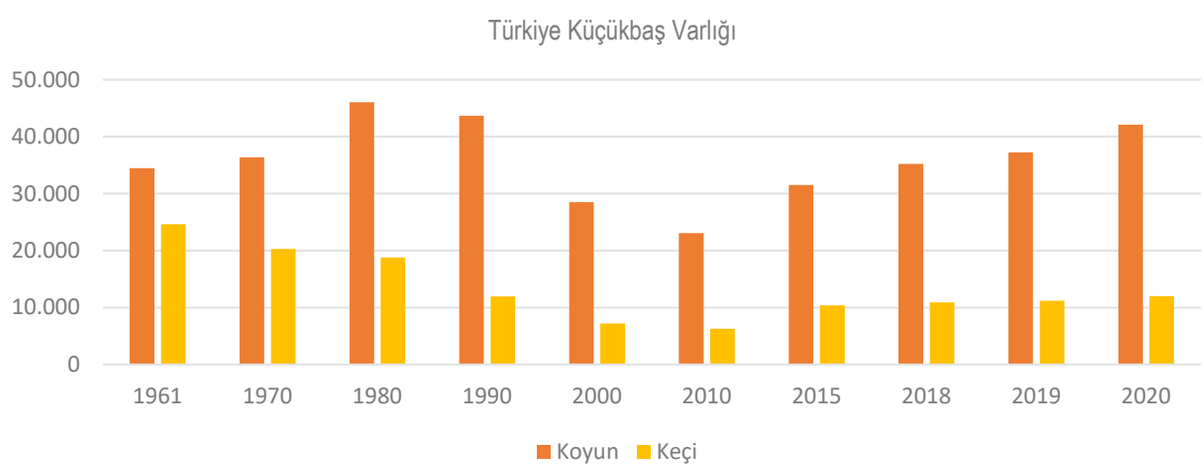

Grafik 7. Türkiye Koyun ve Keçi Varlığı Oranları (1991)

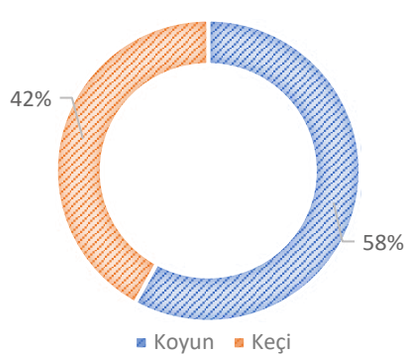

Grafik 8. Türkiye Koyun ve Keçi Varlığı Oranları (2020)

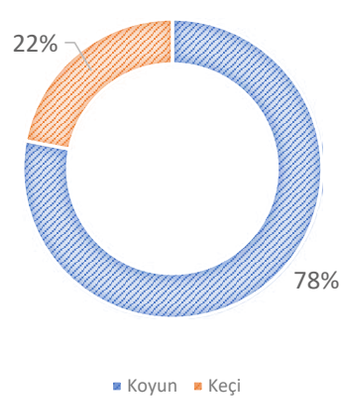

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünya ülkelerindeki koyun ve keçi yetiştiriciliğinde önemli gelişmeler gözlenmekte, hayvan sayılarında artışlar görülmektedir. FAO verilerine göre Dünyada 1961 yılında 994 milyon baş koyun, 349 milyon baş keçi varken, 2019 yılında ortalama %25 'lik bir artışla 1,23 milyar baş koyun ve %214 'lük bir artışla 1.1 milyar baş keçi varlığına ulaşılmıştır.

Ülkemizde geçmiş yıllarda pek çok kesimin geçimini sağlayan keçicilik faaliyeti 1991-2010 yılları arasında önemini kaybetmiş, keçi sayısı 1991 yılında 10,7 milyon baş iken 2010 yılında 6,3 milyon başa düşmüş, 2010 yılından itibaren ise son yıllarda keçi sütü ve ürünlerine olan talebin artması sonucu kademeli olarak 2019 yılında keçi varlığı tekrar 1991 yılı rakamlarına ulaşmış hatta geçmiştir.

3.3. Kanatlı Hayvan Yetiştiriciliği Faaliyetleri

Kanatlı hayvan yetiştiriciliği, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıktan sonra, hayvancılığımızın en önemli uğraş alanlarından biridir. Özellikle son yıllarda, kent nüfusunun artması, birim fiyatının görece düşük olması ve beyaz etin sağlıklı olmasından dolayı tüketimi artmıştır. Talebin artması sektörde çok büyük gelişmelere yol açmıştır. Kanatlı hayvan yetiştiriciliği en çok Marmara Bölgesi'nde yapılmakta olup, bunu Ege ve İç Anadolu bölgeleri izlemektedir.

> Ülkemizde özel sektör eliyle yürütülen yumurta ve et tavukçuluğu iktisadi büyüklüğünün yanında kullanılan teknik ve teknoloji yönüyle pek çok gelişmiş ülkenin önünde bulunmaktadır.

4.TİGEM DAMIZLIK FAALİYETLERİ

4.1. TİGEM'in Kuruluşu

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, (TİGEM) 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine tabi bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür. TİGEM geçmişte, Zirai Kombinalar, Hara ve İnekhaneler ile Devlet Üretme Çiftlikleri adı altında faaliyetlerini sürdürmüş, Devlet Üretme Çiftlikleri ile Hara ve İnekhanelerin birleştirilmesi sonucunda, 1984 yılında Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) olarak faaliyetine başlamış ve teşebbüsün kurumsal yapısı 1994 yılında İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) statüsüne dönüştürülmüştür.

TİGEM'in diğer kolu genç Cumhuriyet'in kurduğu Zirai Kombinalar ve Devlet Ziraat İşletmeleri'ne uzanmaktadır. 1937 yılında kurulan Zirai Kombinalar ordunun ve gerektiğinde halkın gıda ihtiyacını karşılayacaktır. Bunun için yurdun değişik yörelerindeki hazineye ait boş araziler seçilmiş ve buralar çiftlik haline getirilmiştir.

Devlet Ziraat İşletmeleri ise, modern tarım tekniklerinin uygulanması, tarım sanayinin geliştirilmesi ve bu konularda çiftçilere önderlik ve öğreticilik görevi yapması amacıyla Atatürk'ün muhtelif tarihlerde kurduğu çiftlikleri bağışlamasıyla kurulmuştur. Bu çiftlikler, 1950 yılında Zirai Kombinalarla, "Devlet Üretme Çiftlikleri" bünyesinde birleşmiştir.

İmkânların, bilgi ve tecrübenin birleştirilerek, hizmetin geliştirilmesi ve genişletilmesi amacıyla kurulmuş olan TİGEM, kamuda tarım ve hayvancılık (tohumculuk ve damızlık) konularında çalışan işletmeleri bir çatı altında toplamış bulunmaktadır.

TİGEM'in sermayesinin tamamı Devlete aittir. İktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermektedir. Kurumlar Vergisi mükellefidir.

4.2. TİGEM'in Kuruluş Amacı ve Faaliyet Konuları

TİGEM, tarım ve tarıma dayalı sanayinin ihtiyacı olan her türlü mal ve hizmetleri üretmek amacıyla kurulmuştur.

TİGEM' in faaliyet konuları ana hatlarıyla aşağıda belirtilmiştir.

a) Ülkenin bitkisel ve hayvansal üretimini artırmak, çeşitlendirmek ve ürün kalitesini iyileştirmek amacıyla yetiştirdiği tohumluk, fidan, fide ve benzeri mallar ile ürettiği damızlık hayvan ve spermaları yetiştiricilere intikal ettirmek,

b) İşletmelerde elde edilecek hayvansal ve bitkisel ürünlerle birlikte çiftçilerden alacağı ürünleri kıymetlendirmek için tesisler kurmak, kurdurmak, kurulanlara iştirak etmek,

c) Bitkisel ve hayvansal üretim, yetiştirme, ıslah konularında araştırmalar yapmak, yaptırmak ve gerektiğinde diğer ıslah ve araştırma kuruluşları ile işbirliği yapmak,

> "Ülkenin bitkisel ve hayvansal üretimini artırmak amacıyla yetiştirdiği tohumluk, fidan, fide ve benzeri mallar ile ürettiği damızlık hayvan ve spermaları yetiştiricilere intikal ettirmek, TİGEM'in ana görevlerindendir."

ç) Ürettiği her türlü ürün ve hizmet konuları ile ilgili olarak çevre çiftçisi ve çiftçi örgütleri ile üretim ve tanıtım amaçlı işbirliğine girmek,

d) Amaç ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu her türlü mal ve hizmeti yurt içi ve yurt dışından temin etmek,

e) Yurt içi ve yurt dışındaki kişi ve kuruluşlarla işbirliği yaparak her türlü mal ve hizmeti temin etmek, bunları pazara hazırlayarak iç ve dış pazarlarda değerlendirmek,

f) Üretim ve işletme faaliyetlerinde bulunmak ve tesislerini kurmak üzere özel ve tüzel kişilerden yer kiralamak, kiraya vermek,

g) İşletme ünitelerinde zaman içinde fonksiyonunu yitirmiş kümes, ahır, depo, sundurma ve benzeri binaların yıpranmaya terk edilmemesi ve ekonomiye kazandırılması için, işletme bütünlüğüne zarar vermemek kaydıyla özel veya tüzel kişilere kiraya vermek,

ğ) Faaliyet konuları ile ilgili üretim ve işletme tesisleri kurmak üzere yurt içi ve yurt dışı özel ve tüzel kişi ve firmalarla işbirliği yapmak, ortaklık kurmak ve faaliyete geçmesini sağlamak,

h) Yurt içi ve yurt dışı firmalarla patent, lisans, teknik beceri ve benzeri anlaşmalar yapmak, bilgi ve teknolojiyi mer'i mevzuata göre satmak ve satın almak,

ı) İşletme yönetimi, proje araştırma, fizibilite ve benzeri mühendislik hizmetlerini yapmak ve yaptırmak,

i) Çalışma konuları ile ilgili beceri kazandırma seminerleri ve kursları düzenlemek veya düzenletmek.

4.3. TİGEM'de Hayvancılık Faaliyetlerinin Gelişimi

TİGEM'in bir kolunu oluşturan Haralardan Bursa İl sınırları içerisinde yer alan Karacabey Harası, ilk hayvancılık faaliyetinin başladığı birim olarak bilinmektedir. Bu İşletme Osmanlı Devleti'nin Kuruluş dönemlerinde yani 1300'lü yıllarda, Orhan Gazi tarafından askerin at ve gıda ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda bunu diğer haraların açılması izlemiştir. Haralar kuruluşlarından itibaren belirli dönemlerde kesintiye uğrasa da genelde faaliyetlerini Cumhuriyet dönemine kadar etkin bir şekilde sürdürmüştür.

Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarının olağanüstü zor koşulları karşısında milyonlarca insanını ve hesap edilemeyecek büyüklükteki ekonomik değerlerini kaybeden ülkemizin toplam hayvan varlığının 17 milyona gerilemiş olduğu tahmin edilmektedir.

> Ülkemizde, Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından ekonomik, sosyal, kültürel ve sınaî alanlarda başlatılan kalkınma seferberliğinde hayvancılık sektörün de önemli bir yeri bulunmaktadır.

Atatürk dönemi hükümetleri daha Milli Mücadele'nin ilk yıllarından itibaren bir yandan ülke hayvancılığında büyük telefata neden olan bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele ederken, diğer yandan hayvancılığı geliştirmek için ıslah ve çoğaltma çalışmalarını da yürütmüştür. Ekonomisi büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanan bir ülkede alınması gereken önlemlerin başında hayvancılığın geliştirilmesine yönelik teşvik uygulamaları gelmektedir. Bu nedenle, daha savaş devam ederken uygulanmaya başlanan teşvik politikaları, İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen hayvancılığın korunması ve geliştirilmesine ilişkin kararların ardından hızlanarak ve kapsamı genişletilerek sürdürülmüştür.

Yaklaşık 15 yıllık inançlı ve azimli bir mücadele sürecinin ardından 1938 yılına gelindiğinde Milli Mücadele'nin başlarında %40'lara ulaşan telefata neden olan bulaşıcı hayvan hastalık vakaları minimum düzeye inmiştir. 1923 yılında yaklaşık 17.210.000 baş olan toplam hayvan varlığı 1937 yılı sonu itibariyle 50.352.000 başa ulaşmıştır.

Hara ve İnekhaneler bu çalışmalarını TİGEM çatısı altında 1984 yılında birleşinceye kadar sürdürmüşler, ülkemiz hayvancılığının gelişmesine çok önemli katkı sağlamışlardır.

TİGEM'in diğer kolunu oluşturan ve 1 Mart 1950 tarihli ve 5433 sayılı Kanun çerçevesinde kurulan Devlet Üretme Çiftlikleri döneminde yurt dışından ithal edilen Siyah-Alaca, Esmer, Simmental, Jersey ve Limousin ırklarında damızlık sığırlarının yetiştiricilikleri yapılmıştır. Bölge ekolojisine adaptasyonu sağlanan bu hayvanlardan elde edilen damızlıklar ülkemiz hayvan yetiştiricilerine dağıtılmıştır. Ülkemiz sığırlarının kültür ırklarına dönüştürülmesinde bu çiftlikler etkin bir şekilde rol oynamıştır.

Devlet Üretme Çiftlikleri, ülkemizde mevcut koyun ırklarının geliştirilmesi, melezleme çalışmaları ile yeni ırkların elde edilmesi, damızlık olarak üretimi yapılan bu hayvanların ülkemiz hayvan yetiştiricilerine dağıtımlarının yapılması ve ülkemiz koyunculuğunun geliştirilmesinde önemli görevler yürütmüş ve başarılı olmuştur. Ülkemiz hayvancılığının 1980'li yıllara kadar önemli bir gelişme göstermesinde en etkin görevi Hara ve İnekhanelerle birlikte Devlet Üretme Çiftlikleri üstlenmiştir.

TİGEM'in en önemli görevlerinden birisi "Ülkenin hayvansal üretimini artırmak, çeşitlendirmek ve ürün kalitesini iyileştirmek amacıyla yetiştirdiği damızlık hayvan ve spermaları yetiştiricilere intikal ettirmek" olarak belirlenmiştir. Hara ve İnekhaneler ile Devlet Üretme Çiftliklerinden devralınan sığır, koyun, keçi, Safkan Arap atı, tavuk ve hindi gibi hayvanlarla yetiştiricilik faaliyetlerine devam edilmiştir. Hayvancılık faaliyetlerinin tamamı ülkemiz hayvancılık sektörünün ihtiyacı olan üstün vasıflı ve hastalıklardan ari damızlık taleplerinin

karşılanmasına yönelik olarak sürdürülmüştür.

Özel sektör firmaları tarafından modern tesislerde tavukçuluk ve hindicilik faaliyetlerinin daha etkin bir şekilde yürütülmeye başlanılmasından sonra TİGEM bu alandaki faaliyetlerini bırakarak, diğer faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermiştir.

Türkiye'de hayvancılığın gelişmesi alınacak birçok mali ve teknik tedbirin yanı sıra üstün nitelikli damızlık temini ile de yakından ilgilidir. TİGEM, ülkemiz hayvancılık sektörünün en önemli girdilerinden olan üstün vasıflı ve hastalıklardan ari damızlık sığır ve koyun yetiştiriciliği yapmaktadır.

> TİGEM'in hayvancılık faaliyetlerinin tamamı ülkemiz hayvancılık sektörünün ihtiyacı olan üstün vasıflı ve hastalıklardan ari damızlık taleplerinin karşılanmasına yönelik olarak sürdürülmektedir.

2020 yılında TİGEM'e bağlı işletmelerin 14'ünde sığır, 9'unda koyun, 3'ünde atçılık ve keçi, kangal köpeği, arı ile ceylan yetiştiriciliği 2'şer işletmede yapılmıştır.

TİGEM'e bağlı işletmelerde genellikle hayvancılık ve bitkisel üretim faaliyetleri birlikte yapılmaktadır. Hayvancılık başlı başına bir ihtisas konusu olup, ekonomik anlamda hayvancılık yapılabilmesi için şartları uygun olan bazı işletmelerin hayvancılık ihtisas işletmeleri haline dönüştürülmesi çalışmalarına 2008 yılında başlanmış, öncelikle Ceylanpınar, Koçaş, Çukurova, Anadolu, Gözlü, Karacabey, Polatlı ve Türkgeldi İşletmelerinde gerekli alt yapı yatırımları tamamlanmıştır.

Hayvancılık işletmeciliğinde kaba ve kesif yem temini çok önemlidir. Bu itibarla, sulu ziraat yapılan işletmelerde, kaba yem üretimine daha fazla alan ayrılmasına ve buna paralel olarak hayvan sayısının artırılmasına başlanmıştır.

4.4. TİGEM'de Sığırcılık Faaliyetleri ve Damızlık Dağıtımı

Sığırcılık faaliyeti, işletmelerin bulunduğu bölge ekolojileri ve yetiştiricilerin istekleri de dikkate alınarak, Siyah-Alaca, Esmer, Simmental, Jersey ve Limousin ırkı hayvanlarla sürdürülmektedir.

Tablo 11. TİGEM Sığır Varlığı

Sığır Irkları	2010		2019		2020	
	Ana Kadro (baş)	Toplam (baş)	Ana Kadro (baş)	Toplam (baş)	Ana Kadro (baş)	Toplam (baş)
Siyah-Alaca	4.309	8.272	6.362	14.469	5.847	12.592
Esmer	2.604	4.970	3.471	7.525	3.257	7.020
Jersey	351	698	474	1.119	475	1.042
Simmental	268	552	2.956	7.707	3.176	7.539
Limousin	141	429	88	253	118	386
Toplam	**7.673**	**14.921**	**13.351**	**31.073**	**12.873**	**28.579**

Grafik 9. TİGEM Sığır Varlığının Irklarına Göre Oranları (2020)

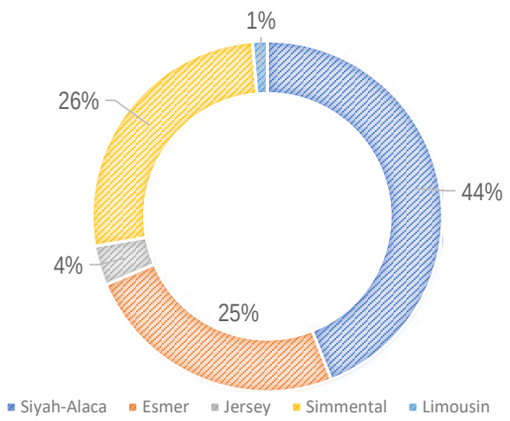

Kaynak: TİGEM

> TİGEM'in yetiştirdiği damızlıklar, bölge ekolojisine adapte olmuş ve hastalıklardan aridir.

TİGEM'in yetiştiriciliğini yaptığı damızlık sığır varlığının tamamı kültür ırkı hayvanlardan oluşmaktadır. Toplam sığır varlığının; süt verimi yönüyle gelişmiş Siyah Alaca ırkı %44'ünü, Jersey ırkı %4'ünü, hem süt hem et yönüyle gelişmiş kombine verimli Simmental ırkı %26 'sını, Esmer ırkı %25'ini %1'ini ise et yönüyle gelişmiş Limousin ırkı oluşturmaktadır.

TİGEM'in elinde bulundurduğu sığır varlığı; yapılan seleksiyonlarla önemli bir genetik ilerleme kaydetmiş, bölgelere adaptasyonları sağlanmış, hastalıklardan ari, üstün vasıflı, AB ülke ortalamalarının üzerinde süt verim ortalaması olan hayvanlardan oluşmaktadır.

TİGEM'in 2020 yılında bir laktasyon döneminde ortalama süt verimleri Siyah Alaca ırkında 8.764 kg/baş, Esmer ırkında 7.627 kg/baş, Jersey ırkında 7.359 kg/baş ve Simmental ırkında 7.284 kg/baş olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 12. İşletmeler ve Irklar Bazında Damızlık Sığır Varlığı (Baş)

İşletme Adı	Yetiştiriciliği Yapılan Irk	2015	2018	2019	2020
Altınova-Konya	Esmer	1.032	968	1.013	943
Anadolu-Eskişehir	Esmer	3.238	3.288	3.329	3.369
Ceylanpınar-Şanlıurfa	Siyah Alaca	2.041	2.346	2.308	2.052
	Simental	5.489	5.930	4.944	5.659
	Esmer	189	-	-	-
	Toplam	**7.719**	**8.276**	**7.252**	**7.711**
Çukurova-Adana	Siyah Alaca	845	670	1.181	962
	Esmer	126	-	-	-
	Toplam	**971**	**670**	**1.181**	**962**
Dalaman-Muğla	Siyah Alaca	1.107	1.171	1.207	1.206
Gökhöyük-Amasya	Jersey	695	960	1.086	1.042
Gözlü-Konya	Simental	1.274	1.462	1.517	2.278
	Esmer	2.131	2.620	2.504	1.501
	Toplam	**3.405**	**4.082**	**4.021**	**3.779**
Karacabey-Bursa	Simental	1.221	1.722	1.173	283
	Siyah Alaca	1.723	1.202	909	271
	Toplam	**2.944**	**2.924**	**2.082**	**554**
Kazımkarabekir-Iğdır	Limousine	-	285	231	385
	Simental	-	115	32	32
	Toplam	**-**	**400**	**263**	**417**
Konuklar-Konya	Esmer	525	157	128	
	Siyah Alaca	-	-	477	147
	Jersey	-	-	33	-
	Simental	-	-	-	-
	Toplam	**-**	**157**	**638**	**147**
Polatlı-Ankara	Siyah Alaca	1.213	1.846	1.956	2.066
Sultansuyu-Malatya	Siyah Alaca	17	6	5	-
	Esmer	851	591	551	430
	Limousine	176	18	22	1
	Simental	2	32	41	65
	Jersey	2	1	0	-
	Toplam	**775**	**648**	**619**	**495**
Türkgeldi-Kırklareli	Siyah Alaca	2.020	2.370	2.378	2.104
Ulaş-Sivas	Simental	-	82	0	-
Genel Toplamı		**29.420**	**32.009**	**31.073**	**28.579**

Siyah Alaca

Kökeni Hollanda'nın Frizya bölgesidir. Holsteinler sütçü yönlü geliştirilen kültür sığır ırklarının iri yapılıları arasındadır. Renk siyah-beyazdır. Tam bir sütçü kapasiteye sahiptir. Beden önden arkaya doğru yavaş yavaş genişlik ve derinlik kazanır. Baş, asil ve zarif, deri ince ve yumuşak olup, boyunda vertikal kıvrımlar yapar. Tüyler kısa ve parlaktır. Sırt, bel ve sağrı düzgün bir hat şeklindedir. Memeler büyük, yumuşak ve iyi şekillenmiş olup, önden karın altı ve arkada yukarıya doğru düzgün bir şekilde uzanarak bağlanmıştır. Uzun ve belirgin süt damarları da sütçülük kabiliyetinin göstergesidir. Laktasyon süt verimi ortalama 8.000 Kg. civarındadır. Bakım ve beslenme şartları iyileştirilerek daha yüksek süt verim elde edilebilir. Siyah-Alaca erkeklerin ergin ağırlığı 900-1.000 Kg. arasındadır. Dolayısıyla besi kabiliyeti yönünden de tatmin edicidir

Esmer

Anavatanı İsviçredir. Renk, griden siyaha yakın koyu kahverengine kadar değişir. Sırtta ak renkte bir ester izgisi vardır. Kulak içinde tüyler çoğunlukla uzun ve beyazdır. Burun ucu, kuyruk ucu, dil ve boynuz uçları siyahtır. Vücut ağırlığı dişilerde 600 Kg. civarında olup, erkeklerde 800-900 Kg.a kadar çıkmaktadır. Meme yapısı ve memenin karın duvarına bağlantısı uygun ve kuvvetlidir. Laktasyon süt verimi 6.000-7.000 Kg. kadardır. Yerli ırk melezlerinde 1. generasyon süt verimini % 60 oranında artırır. Esmer ırk sığırlar yüksek besi kabiliyetine sahiptir. Beside 900-1.000 Gr. civarında günlük canlı ağırlık kazanabilirler. Bu yönleriyle kombine verimli ırk olarak kabul edilen esmerler, değişik iklim şartlarına kolayca uyum sağlayabilmektedir. Bilhassa Orta ve Doğu Anadolu iklimlerinde geniş bir yelpazede yetiştirilmektedir.

Jersey

Anavatanı İngiltere ile Fransa arasındaki Jersey Adasıdır. Türkiye'ye ilk olarak 1958 yılında Amerika'dan Samsun-Karaköy Harasına getirilmiş, daha sonraları İngiltere ve Danimarka'dan da ithal edilmiştir. Karadeniz Bölgesi, Jersey yetiştirme alanı olarak tespit edilmiştir. Jerseyler süt sığır ırklarının en ufak yapılısıdır. İnekler ortalama 400 Kg. canlı ağırlıktadır. Jerseylerde renk açık kahverenginden siyaha kadar değişir, en yaygın olan geyik rengidir, bazların da beyaz alacalık görülebilir. Meme yapısı ve meme bağlantıları yönünden seçkin özeliklere sahip olan Jerseyler, süt ırkları içinde yemi en ekonomik şekilde süte çevirir. Jerseyler laktasyonda % 5-6 yağlı, 3.500-4.500 Kg. süt verir. Jerseylerde et verim özelliği yetersizdir.

Simmental

Anavatanı İsviçre'dir. Et ve süt verimi olarak kombine verimli bir ırktır. Hakim renk kompozisyonu sarı-beyaz alacadır. Başta genelde beyazlık bulunur. Tırnak yapısı ve kostitusyonu dayanıklı olması nedeni ile ülkemiz iklim ve arazi şartlarına çabuk adapte olmuştur. Bu özelliği ve kombine verimliliği nedeni ile son zamanlarda sığır yetiştiricileri tarafından tercih edilen bir ırk olmuştur. Canlı vücut ağırlığı ergin dişilerde 600-650 Kg., ergin erkeklerde 750-850 Kg. civarındadır. Beside günlük canlı ağırlık artışı 1.000 gr.ın üstündedir. Beside genelde hayvanların et randımanı % 55-60 arasındadır.

Limousin

Anavatanı Fransa'dır. Et yönünden geliştirilmiş bir ırktır. Tenler buğday kırmızısı renginde olup, meme ve gözler etrafında siyah halka vardır. Beden uzun, derin ve geniş, ergin dişilerde canlı ağırlık 600 kg., ergin erkeklerde ise 1.000 kg. kadardır. Buzağıların doğum ağırlığı 35 kg. civarındadır. Beside genelde canlı ağırlık artışı 1.300 gr.a kadar çıkar. Entansif beside et randımanı % 65, ekstansif beside ise % 40-45 civarındadır. En kaliteli sığır eti Limousin etidir. Kazım Karabekir Tarım İşletmesinde yetiştirilmektedir ve damızlık olarak satılmaktadır.

Ülkemiz sığır verim seviyelerinin yükseltilmesi, bakım ve besleme koşullarının iyileştirilmesinin yanında genetik yapılarının iyileştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

TİGEM, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren ülkemiz sığır verim düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla üstün vasıflı damızlık dağıtımlarının yanında, suni tohumlama öncesinde damızlık boğa dağıtımını yapmıştır. Ayrıca TİGEM, suni tohumlama tekniğinin kullanılmasının başlangıcından itibaren ülkemizde bir ilk olarak Samsun Karaköy Tarım İşletmesinde Suni Tohumlama Laboratuvarı kurmuş, verim potansiyeli yüksek boğalar seçilerek, sperma üretimine başlamış ve ülkemiz yetiştiricilerine dağıtım yapmıştır. Kaynak:FAO

Ülkemiz sığırcılık verimlerinin AB ülkelerindeki seviyelere çıkarılması, sığırlarda gerekli genetik ilerlemenin sağlanabilmesi için damızlık sığıra duyulan ihtiyaç her geçen gün hızla artmaktadır.

> Türkiye'de hayvancılığın tarım ekonomisi içerisindeki payı 2019 yılında %32,6 iken bu oran gelişmiş ülkelerde yaklaşık %50 seviyelerindedir. (FAO)

Tablo 13. TİGEM Sığır Varlığı ve Damızlık Dağıtımı (baş)

Yıllar	Ana Kadro	Toplam Damızlık	Damızlık Dağıtımı		
			TİGEM Yetiştirmesi	İthal Damızlık	Toplam
2002	6.609	16.932	2.535	-	2.535
2010	7.673	14.921	4.623	1.665	6.288
2015	13.709	29.420	2.356	140	2.496
2018	14.435	32.009	3.564	6.885	10.449
2019	13.351	31.073	1.650	7.528	9.178
2020	12.873	28.579	3.546	-	3.546

Grafik 10. TİGEM Büyükbaş Damızlık Dağıtımları

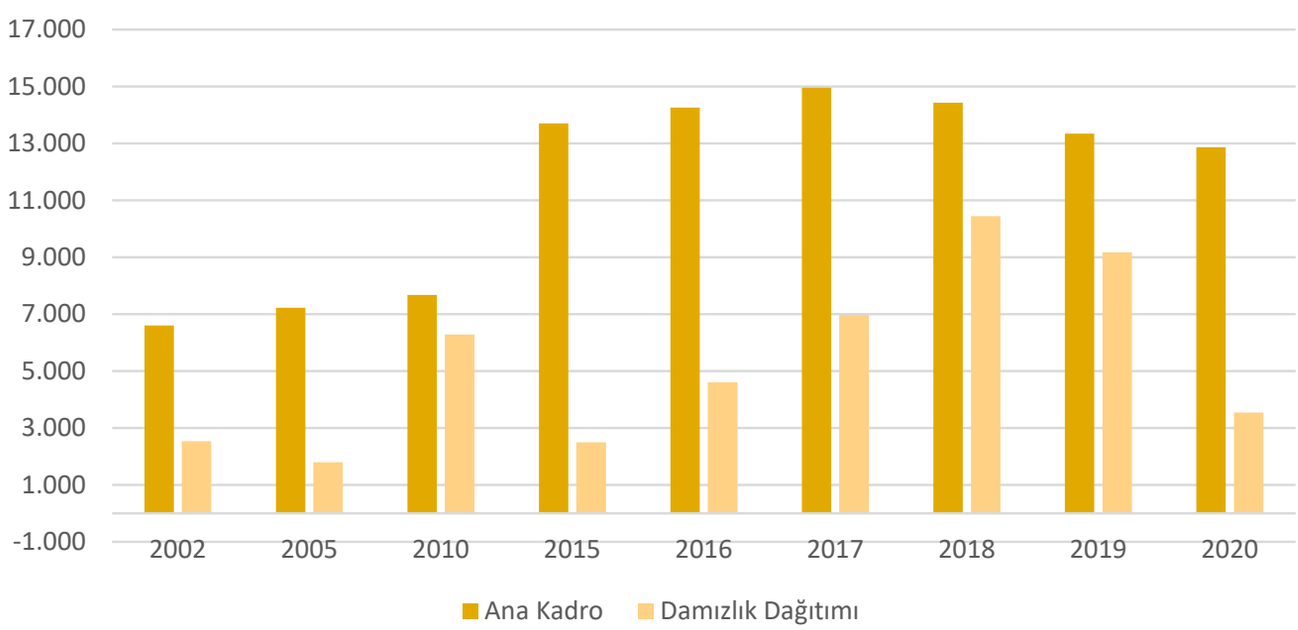

Hayvan ıslahının uzun, zahmetli ve çok yatırım gerektiren bir faaliyet olması nedeniyle, kamu tarafından veya kamu desteği ile yapılması zorunluluk arz etmektedir. Bu nedenle Türkiye'de, özel sektör tarafından hayvancılığa yapılan yatırımlar arasında hayvan ıslahı ile ilgili çalışmalara yer verilememektedir.

Ülkemiz hayvancılık sektörünün gelişimine katkıda bulunmak amacıyla TİGEM, kaliteli ve yeterli miktarda damızlık üretmek için çalışmalarına hız vermiştir

TİGEM, vizyonuna uygun olarak üstlendiği misyonu gereği kendisine damızlıkla ilgili verilmiş görevi bundan önceki dönemlerde olduğu gibi gelecekte de daha etkin bir şekilde sürdürmesi, gelen damızlık taleplerini önemli ölçüde karşılaması, ülkemiz sığırcılığının verim ve kalitesinde artış sağlanmasına önemli katkıda bulunması amacıyla mevcut 12.873 baş ana kadrosuyla sürdürdüğü sığırcılık kapasitesini 2021 yılı sonunda 13.700 ana başa 2023 yılı sonunda 16.000 ana başa çıkarmayı hedeflemiştir.

Tablo 14.TİGEM Büyükbaş Hayvancılık Üretimleri

Yıllar	İnek Sütü (Ton)	Buzağı (Baş)
2002	35.723	6.833
2010	43.650	8.128
2011	34.454	6.044
2012	43.474	6.744
2013	54.532	7.845
2014	57.220	9.883
2015	73.410	11.279
2016	76.981	11.325
2017	80.635	11.750
2018	81.541	12.233
2019	73.790	10.736
2020	76.755	10.683

Türkiye'deki kültür ırkı nitelikli sığır varlığının artırılması konusunda kendisine düşen görevi kuruluşundan bu yana etkin bir şekilde sürdüren TİGEM, son 15 yılda ülkemiz yetiştiricilerine toplam 68 bin baş damızlık sığır dağıtımı gerçekleştirmiş, önümüzdeki dönemde yapmayı planladığı büyük ölçekli yatırımlarla her yıl 5.000 baş damızlık dağıtımını hedeflemiştir.

Sultansuyu İşletmesinde 2011 yılında hizmete açılan Sperma Üretim Merkezinde 2020 yılı sonuna kadar, yerli 45 baş ve genomik 22 baş olmak üzere toplam 67 baş üretim izni alınmış boğadan 4.606.910 doz sperma üretilmiştir. 2020 yılında 633.400 doz sperma üretilmiş ve 658.005 dozu piyasaya satılmıştır. Ayrıca ülkemiz sığırlarının genetik kapasitelerinin ilerlemesine katkıda bulunmak amacıyla 2018 ve 2020 yılında Avusturya'dan getirilen üstün vasıflı genomik testen geçmiş 22 baş boğadan 2020 yılında 402.175 doz üretim yapılmış ve yetiştiricilerimizin hizmetine sunulmuştur.2021 yılı içinde genomik boğa sayısının artırılarak elde edilecek olan üstün vasıflı boğalara ait spermalarla, ülkemizin bu alandaki ithalatının önemli bir kısmı ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.

4.5. TİGEM'de Koyunculuk Faaliyetleri ve Damızlık Dağıtımı

TİGEM 2020 yılında koyunculuk faaliyetlerini 9 işletmede 11 ırk (Anadolu Merinosu, Karacabey Merinosu, Morkaraman, Akkaraman, İvesi, Bafra, Acıpayam, Malya, Türktahirova, Kıvırcık ve Polatlı) ve 99.587 baş ana olmak üzere toplam 202.464 baş damızlıkla sürdürmüştür.

Tablo 15. Koyun Varlığı ve Ana Kadroların Karşılaştırılması

İşletme	Ana Kadro (Baş)		2020 Yılı Toplam Damızlık Varlığı (Baş)											
			Saf Irklar				Melez Irklar							
	2019	2020	Akkaraman	İvesi	Kıvırcık	Morkaraman	Acıpayam	Anadolu Merinosu	Bafra	Karacabey Merinosu	Malya	Tahirova	Polatlı	Toplam
Altınova-Konya	10.444	10.682	-	-	-	-	-	18.657	-	-	-	-	-	18.657
Ceylanpınar-Ş.Urfa	34.336	34.709	-	93.217	-	-	-	-	-	-	-	-	-	93.217
Gökhöyük-Amasya	1.818	2.876	-	-	-	-	-	-	5.500	-	-	-	-	5.500
Gözlü-Konya	16.247	17.176	25.342	-	-	-	1.771	-	1.306	-	-	-	-	28.419
Karacabey-Bursa	4.578	4.760	-	-	1.863	-	-	-	-	5.122	-	1.357	-	8.342
K.Karabekir-Iğdır	5.815	5.852	-	-	-	9.175	-	-	-	-	-	-	-	9.175
Malya-Kırşehir	5.438	6.133	5.373	-	-	-	-	-	-	-	5.110	-	-	10.483
Polatlı-Ankara	9.270	9.862	-	-	-	-	-	14.724	-	-	-	-	2.333	17.057
Ulaş-Sivas	6.313	7.537	11.614	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11.614
Toplam	**94.259**	**99.587**	**42.329**	**93.217**	**1.863**	**9.175**	**1.771**	**33.381**	**6.806**	**1.522**	**5.110**	**1.357**	**2.333**	**202.464**

TİGEM'in yetiştiriciliğini yaptığı İvesi, Akkaraman, Morkaraman ve Kıvırcık koyun ırklarından süt, et ve yapağı verim yönüyle öne çıkan yeni koyun ırklarının üretilmesi amacıyla TİGEM - Üniversite iş birliğine dayalı uzun yıllar sürdürülen ıslah çalışmaları sonucunda Acıpayam, Anadolu Merinosu, Karacabey Merinosu, Bafra, Malya, Polatlı ve Tahirova koyun ırkları elde edilmiştir

TİGEM'in Yetiştiriciliğini Yaptığı Saf Koyun Irkları

Akkaraman Koyunu

Yerli ırklar içinde iri yapılı olarak tanımlanır. Vücut dar ve uzundur. Sırt hattı düzdür bazılarında hafif bir çukurluk görülebilir. Bacaklar uzun ve sağlamdır. Baş, boyun altı ve bacaklar yapağısızdır. Baş ve ayak uçları gibi bölgelerde siyah lekeler bulunmaktadır. Kangal tipi iri, Karakaş ise daha küçük yapılıdır. Vücut genellikle beyazdır. Baş ve ayaklarda siyah lekelere rastlanır.

Yetiştirildiği bölgeler	Orta Anadolu ve Orta Anadolu'nun komşu bölgeleriyle kesiştiği yerlerde yetiştirilir. Kangal tipi Sivas ve Malatya'da, Karakaş tipi Diyarbakır'da yetiştirilir.
Yetiştirme/Verim Yönü	Kombine
Kuyruk Yapısı	Yağlı kuyruklu, ucu ince ve 'S' şeklinde kıvrımlı.
Meme Yapısı	Meme Genişliği13.0 cm

	Erkek	Dişi
Boynuzluluk	Boynuzlu	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	62 kg	30-60 kg
Cidago yüksekliği	72 cm	57-71 cm
Vücut uzunluğu	72 cm	45-71 cm
Karkas ağırlığı	19 kg	-
Et randımanı	% 49	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1-4 kg
Laktasyon süresi		139 gün
Laktasyon süt verimi		22 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%135
Satışı yapılan işletme	Gözlü, Malya ve Ulaş Tarım İşletmeleri	

İvesi Koyunu

Vücut orta yapılıdır. Süt tipine uygun, ince fakat sağlam kemik yapısına sahiptir. Yağlı kuyrukludur. Genel olarak baş, kirli sarı ve kahverengi (sarıbaş), siyah (siyahbaş), tam beyaz olmak üzere üç ayrı tip arz etmektedir. Çoğunlukla alın kısmında beyazlık (akıtma) vardır. Kulak ve burunda kahverengi lekeler bulunur. Vucut beyaz-kremdir. Ergin koyunlarda baş rengine uygun olmak üzere ayaklarda pigmentasyon vardır.

Yetiştirildiği bölgeler	Başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmakla birlikte tüm bölgelerde yetiştirilebilir.
Yetiştirme/Verim Yönü	Kombine, süt verimi önceliklidir.
Kuyruk Yapısı	İki parçalıdır. En altta tepsi gibi yuvarlak, yağlı kısım bulunur.
Meme Yapısı	Büyük, bezel, ve bol süt verimine elverişli olup, meme ve meme başı yapıları oldukça değişkendir.

	Erkek	Dişi
Boynuzluluk	Boynuzlu	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	70 kg	50 kg
Cidago yüksekliği	56-78 cm	57-65 cm
Vücut uzunluğu	54-59 cm	54-62 cm
Karkas ağırlığı	21 kg	-
Et randımanı	% 49	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1-5 kg
Laktasyon süresi		184 gün
Laktasyon süt verimi		170 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%125-140
Satışı yapılan işletme	Ceylanpınar Tarım İşletmesi	

Kıvırcık Koyunu

Bu ırkta iki tip görülür; etçi tipte vücut geniş, yuvarlak göğüslü ve kaslar gelişmiş, sağrı hafif meyilli, bacaklar yüksek değildir. Sütçü tipte vücut dar, yassı göğüslü ve yüksek bacaklıdır. Sırt hattı hafif çukurdur, sağrı hafif düşük olup önden arkaya doğru daralır. Genellikle beyaz olup, siyah ve alacalara da rastlanır, baş ve ayaklarda siyah lekeler görülebilir.

Yetiştirildiği bölgeler	Trakya, Marmara ile Kuzey Ege Bölgesi'nde yetiştirilir.
Yetiştirme/Verim Yönü	Kombine, öncelik sırası et, süt, yapağı
Kuyruk Yapısı	Yağsız, uzun ince ve tarsus eklemine kadar iner.
Meme Yapısı	Bezel meme

	Erkek	**Dişi**
Boynuzluluk	Öne doğru spiral oynuzludur.	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	48 kg	47 kg
Cidago yüksekliği	67-74 cm	56-70 cm
Vücut uzunluğu	77-82 cm	59-78 cm
Karkas ağırlığı	18 kg	18 kg
Et randımanı	% 48	% 48
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		0,5-3,5 kg
Laktasyon süresi		181 gün
Laktasyon süt verimi		27-217 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%120
Satışı yapılan işletme	Karacabey Tarım İşletmesi	

Morkaraman Koyunu

Vücut kahverengi ve kaba yapağılı, kuyruk yassı ve yağlı. Yüksek bacaklıldır.

Yetiştirildiği bölgeler	Sivas ve Malatya'nın doğusundan başlayarak Erzurum, Ağrı, Van, Kars ve Muş illeri başta olmak üzere Doğu Anadolu Bölgesi'nde yetiştirilir . Orta Anadolu'da çok nadir görülür.
Yetiştirme/Verim Yönü	Kombine, et verimi önceliklidir.
Kuyruk Yapısı	Büyük, yağlı kuyruklu olup üç parçadan ibarettir.
Meme Yapısı	Büyük ve meme başları farklı büyüklükte.

	Erkek	**Dişi**
Boynuzluluk	Çoğunlukla boysuzdur. Boynuzlar büyük ve helezonidir.	Boynuzlu ve boynuzsuz olabilir, boynuz küçüktür
Ergin Canlı ağırlık	50-90 kg	40-60 kg
Cidago yüksekliği	71-75 cm	63-68 cm
Vücut uzunluğu	67-71 cm	60-66 cm
Karkas ağırlığı	21 kg.	-
Et randımanı	% 48	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1.5-2.0 kg
Laktasyon süresi		126 gün
Laktasyon süt verimi		59 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%102
Satışı yapılan işletme	K.karabekir Tarım İşletmesi	

TİGEM'in Yetiştiriciliğini Yaptığı Melez Koyun Irkları

Acıpayam Koyunu

İvesi (%50) x Dağlıç (%25) x Doğu Friz(%25) koyunlarının melezlenmesiyle oluşturulmuştur. Vücut beyaz ve lekesiz, baş kahverengi ya da siyah lekeli

Yetiştirildiği bölgeler	Denizli, Afyon, Isparta (İç Anadolu Göller Bölgesi), Antalya (Korkuteli, Elmalı)
Yetiştirme/Verim Yönü	Süt ve et
Kuyruk Yapısı	Tek parçalı, oval ve orta büyüklükte..
Meme Yapısı	Bezel meme

	Erkek	Dişi
Boynuzluluk	Boynuzsuz	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	115 kg	68-73 kg
Cidago yüksekliği	70 cm	69 cm
Vücut uzunluğu	68-73 cm	68-73 cm
Karkas ağırlığı	25-25 kg	18-20 kg
Et randımanı	% 50-55	% 45-50
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		4 kg
Laktasyon süresi		150 gün
Laktasyon süt verimi		104-228 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%130-140
Satışı yapılan işletme	Gözlü Tarım İşletmesi	

Anadolu Merinosu Koyunu

Alman Et Merinosları (%80) ile Akkaramanların (%20) melezlenmesiyle elde edilmişlerdir. İri, derin ve geniş yapılı bir vücuda sahiptir. Vücut, baş ve bacaklar beyazdır. Yapağı uzun, sık ve bir örnektir.

Yetiştirildiği bölgeler	Orta Anadolu
Yetiştirme/Verim Yönü	Et-yapağı kombine
Kuyruk Yapısı	Kuyruk ince ve kısa
Meme Yapısı	İri ve bezel meme

	Erkek	Dişi
Boynuzluluk	Boynuzlu olabilir	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	65-75 kg	50-55 kg
Cidago yüksekliği	-	53-76 cm
Vücut uzunluğu	72 cm	58-84 cm
Karkas ağırlığı	20 kg	-
Et randımanı	%49	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1-4 kg
Laktasyon süresi		120 gün
Laktasyon süt verimi		40-50 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%135
Satışı yapılan işletme	Polatlı ve Altınova Tarım İşletmeleri	

Bafra Koyunu

Sakız koyununun Karayaka koyunlarıyla melezlenmesi sonucu oluşturulmuştur. %75 Sakız ve %25 Karayaka kanı taşır. Vücut beyaz yapağı ile örtülüdür. Ağız, göz etrafı ve kulaklarda siyah lekelere rastlanır.

Yetiştirildiği bölgeler	Başta Orta Karadeniz Bölgesi olmak üzere, Türkiye'de birçok bölgede yetiştirilmektedir.
Yetiştirme/Verim Yönü	Döl ve süt öncelikli, kombine.
Kuyruk Yapısı	Dip kısmında az yağlı, ince ve uzun.
Meme Yapısı	Bezel meme yapısında ve hafif sarkıktır. 4 Farklı meme tipi görülür.

	Erkek	**Dişi**
Boynuzluluk	Boynuzlu	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	45-78 kg	45-78 kg
Cidago yüksekliği	54-75 cm	54-75 cm
Vücut uzunluğu	54-80 cm	54-80 cm
Karkas ağırlığı	18-19 kg	18-19 kg
Et randımanı	% 42-45	% 42-45
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1,4-3,4 kg
Laktasyon süresi		120 gün
Laktasyon süt verimi		86-209 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%200
Satışı yapılan işletme	Gökhüyük ve Gözlü Tarım İşletmeleri	

Karacabey Koyunu

Et randımanı Alman- Et Merinosları ile Kıvırcık koyunlarının çevirme melezleridir. % 90-95 Merinos genotipi taşırlar. Vücut beyaz, geniş, derin, yuvarlak yapılı, orta uzunlukta, sırt düzgün ve geniş, sağrı geniş ve az düşük, bacaklar orta uzunlukta ve iriliktedir. Butlar dolgun ve etli, yapağı bir örnek ve incedir. Başın yüz kısmı ile bacak uçları çıplaktır.

Yetiştirildiği bölgeler	Marmara Bölgesi, ağırlıklı olarak Güney Marmara.
Yetiştirme/Verim Yönü	Yapağı ırkıdır, et verimi öncelikli.
Kuyruk Yapısı	Yapağı ırkıdır, et verimi öncelikli olarak yetiştirilmektedir.
Meme Yapısı	İri ve bezel meme

	Erkek	**Dişi**
Boynuzluluk	%10-15	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	80-100 kg	50-60 kg.
Cidago yüksekliği	77	73
Vücut uzunluğu	73	72
Karkas ağırlığı	19 kg	-
Et randımanı	% 50	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		2.1-3.5 kg
Laktasyon süresi		140 gün
Laktasyon süt verimi		79 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		% 120
Satışı yapılan işletme	Karacabey Tarım İşletmesi	

Malya Koyunu

Alman Etçi Merinoslarının Akkaraman Koyunlarıyla birleştirme (kombinasyon) melezlemesi yöntemiyle çiftleştirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Vücut beyazdır, baş ve bacaklarda siyah lekeler bulunabilir. Bacaklar uzun, cüsse Akkaramandan iri ve yapağı kalitesi Akkaramanlara göre daha iyidir.

Yetiştirildiği bölgeler	: Orta Anadolu
Yetiştirme/Verim Yönü	: Kombine
Kuyruk Yapısı	: Kuyruk yarım yağlı.
Meme Yapısı	: Bezel meme

	Erkek	Dişi
Boynuzluluk	: Boynuzsuz	: Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	: 70-90 kg	: 35-69 kg
Cidago yüksekliği	: 64-75 cm	: 64-75 cm
Vücut uzunluğu	: 71-72 cm	: 63-70 cm
Karkas ağırlığı	: 35-45 kg	: 35-45 kg
Et randımanı	: % 45-50	: % 45-50
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1,0-3,0 kg
Laktasyon süresi		: 90 gün
Laktasyon süt verimi		: 14-76 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		: %120
Satışı yapılan işwletme	Malya Tarım İşletmesi	

Polatlı Koyunu

İle de France ve Akkaraman koyunlarının melezlenmesiyle oluşturulmuştur. Vücut iri ve derin, sırt geniş, kuyruk ince, uzun ve yağsızdır. Büyüme hızı yüksek, karkas kalitesi ve but gelişmesi iyidir. Yapağısı halı, battaniye ve triko yapımına uygundur. Vücut rengi beyazdır. Yüz çıplak ve hafif dış bükeydir

Yetiştirildiği bölgeler	Orta Anadolu Bölgesi ve çevresi
Yetiştirme/Verim Yönü	Et ve yapağı, kombine
Kuyruk Yapısı	İnce-uzun
Meme Yapısı	Bezel-koltuk meme

	Erkek	Dişi
Boynuzluluk	Boynuzsuz	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	85-115 kg	55-99 kg
Cidago yüksekliği	79-81 cm	69-83 cm
Vücut uzunluğu	71-74 cm	66-73 cm
Karkas ağırlığı	30-35 kg	-
Et randımanı	% 44-56	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		1,3-5,0 kg
Laktasyon süresi		120 gün
Laktasyon süt verimi		70-100 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%150
Satışı yapılan işletme	Polatlı Tarım İşletmesi	

Tahirova Koyunu		
Tahirova Tarım İşletmesinde (1969), Doğu Friz koçları ile(%75) Kıvırcık koyunların (%25) melezlemesi ile elde edilmiştir. Vücut iri, beyaz ve lekesiz, ince uzun kemik yapılıdır. Yüz yapağısız ve koçbaşlıdır..		
Yetiştirildiği bölgeler	Güney Marmara, Trakya ve Ege Bölgesi	
Yetiştirme/Verim Yönü	Kombine (süt ve et)	
Kuyruk Yapısı	İnce ve yapağısız	
Meme Yapısı	Bezci ve geniş meme	

	Erkek	**Dişi**
Boynuzluluk	Koçlarda boynuzlula-ra rastlanır.	Boynuzsuz
Ergin Canlı ağırlık	85 kg	57 kg
Cidago yüksekliği	68 cm	68 cm
Vücut uzunluğu	68 cm	68 cm
Karkas ağırlığı	30-35 kg	30-35 kg
Et randımanı	% 50	-
Kirli yapağı gömlek ağırlığı		2-3 kg
Laktasyon süresi		200 gün
Laktasyon süt verimi		190 kg
Döl verimi (doğan kuzu / doğuran koyun)		%160
Satışı yapılan işletme	KaracabeyTarım İşletmesi	

TİGEM, ülkemiz koyunculuğunun gelişmesi ve ıslahı ile koyun ırklarımıza ait gen kaynaklarının korunmasında etkin olarak rol almıştır. Kuruluşundan günümüze kadar ülke koyunculuğunun geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalarda yer almış ve kendisine verilen görevleri yerine getirmeyi başarı ile sürdürmüştür.

> TİGEM, koyunculukta Türkiye'nin en büyük ıslahçı kuruluşu durumundadır.

TİGEM'de, bazı yerli ırklarda kendi aralarında ya da yurtdışından getirtilen muhtelif ırklarla değişik melezlemeler yapılarak, elde edilen tiplerle de çalışmalar yapılmaktadır. Bunun son yıllardaki en güzel örneği; Sakız-Karayaka melezi olan Bafra koyunudur.

TİGEM'in, Cumhuriyetimizin ilk yıllarından itibaren yetiştiriciliğini yaptığı ve ülkemizin sahip olduğu önemli gen kaynaklarından olan saf koyun ırkları; Akkaraman, Morkaraman, Kıvırcık, İvesi ve. TİGEM'in üniversiteler ile müştereken yürüttüğü özverili çalışmalar sonucunda ıslah ettiği melez ırklar ise; Anadolu Merinosu, Karacabey Merinosu, Malya, Türktahirova, Acıpayam, Bafra ve Polatlı koyunudur.

TİGEM'e bağlı Ceylanpınar Tarım İşletmesinde Dünyanın en büyük İvesi ırkı koyun popülasyonu bulunmaktadır. İvesi ırkı elit sürülerinde ortalama süt verimi 250 kg/baş'a kadar ulaşmıştır.

Tablo 16. TİGEM Koyun Varlığı ve Damızlık Dağıtımı (Baş)

Yıllar	Ana Kadro	Toplam Damızlık	Damızlık Dağıtım
2002	42.825	70.797	13.931
2010	45.805	103.034	24.586
2015	77.190	159.811	8.146
2018	92.226	191.827	17.569
2019	94.259	192.747	17.292
2020	99.587	202.464	21.841

Grafik 11. TİGEM Damızlık Koyun Dağıtımı

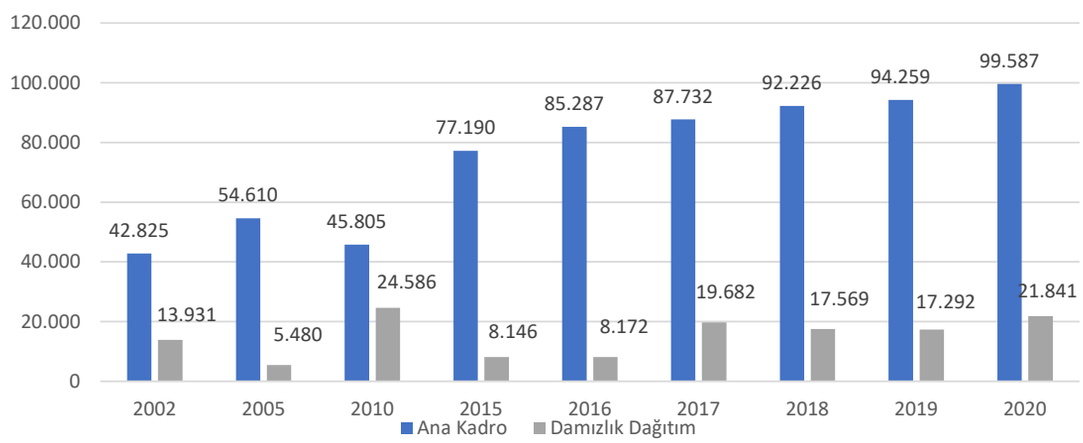

TÜİK verilerine göre ülkemizin 2019 yılında yaklaşık 1 milyon 354 bin ton olan kırmızı et üretiminin %90'ı sığır+manda (1 milyon 223 bin ton), %9'u koyun (109 bin ton) ve %1'i keçi (17 bin ton) den sağlanmıştır.

Kaba yemin pahalı ve mera veriminin düşük olduğu ülkelerde koyunculuk, kaba yemin ucuz ve mera veriminin yüksek olduğu ülkelerde sığırcılık ağırlık kazanmaktadır. Ülkemizdeki mera alanlarının büyük bir kısmı sığır yetiştirmeye elverişli değildir. Ancak bu meralar koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanların beslenmesine yeterli gelebilmektedir. 1980'li yıllarda bu meralarda 65 milyon baş ile koyun ve keçi yetiştiriciliğinin yapılmış olması günümüzde de yapılabileceğini göstermektedir. Zira koyunculuk, kırsal kesimde yaşayan halkımız için fazla yatırım gerektirmeden yapılabilecek bir uğraş alanı olacak, doğal kaynaklarımız ülke ekonomisine kazandırılacak ve önemli bir istihdam alanı oluşturulabilecektir.

Ülkemiz kırmızı et ihtiyacının sığırdan karşılanamaması ve Türk toplumunun koyun etine olan alışkanlığı koyun yetiştiriciliğinin önemini ortaya koymaktadır. TİGEM, Yeniden Yapılanma Programı çerçevesinde ülkemiz koyun yetiştiriciliğinin son dönemde artan yüksek verimli ve üstün vasıflı damızlık taleplerini karşılayabilmek amacıyla 2020 yılında toplam 99.587 baş olan ana kadro sayısını 2023 yılı sonunda 120.000 başa çıkarmayı hedeflemiştir. Ana kadro hedeflerine ulaşıldıktan sonra ülkemiz yetiştiricilerine her yıl ortalama 30 bin baş damızlık koyun dağıtımı hedeflenmiştir.

Tablo 17. TİGEM Küçükbaş Hayvancılık Üretimleri

Yıllar	Koyun Sütü (kg)	Kuzu (baş)	Yapağı (kg)	Tiftik (kg)	Oğlak (baş)
2002	2.487.059	46.542	147.420	1.581	402
2010	3.426.454	60.068	208.364	2.685	530
2015	3.090.758	68.762	313.094	2.578	1.697
2018	3.560.207	99.954	404.450	2.640	2.384
2019	2.628.425	103.386	406.660	2.480	2.161
2020	3.033.606	110.046	396.376	2.200	2.693
2019	2.628.425	103.386	406.660	2.480	2.161
2020	3.033.606	110.046	396.376	2.200	2.693

4.6. Diğer Hayvancılık Faaliyetleri

4.6.1. Arıcılık Faaliyeti

Sertifikalı tohum amaçlı yonca, korunga ve fiğ gibi yem bitkileri üretiminde, yabancı döllenme özelliği nedeniyle tozlaşmayı sağlayan arı, sertifikalı tohumun verim ve kalitesinin artışında uygulanan tarım teknikleri kadar önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalarda, böcekle tozlaşmaya ihtiyaç duyulan yem bitkilerinde yeterli sayıda arı kovanı bulundurulması durumunda tohum verimlerinin beş katına kadar artırılabileceği belirtilmektedir.

TİGEM'in yem bitkileri ve baklagiller üretiminde verim ve kalitenin artırılmasına yönelik olarak, 2011 yılında 2.000 kovan ile arı yetiştiriciliğine başlanılmış olup 2020 yılında kovan sayısı 5.490'a çıkarılmıştır. Arıcılık faaliyetleri sonucunda, 2020 yılında 64.000 kg bal üretimi yapılmıştır.

4.6.2. Ceylan (Asya Ceylanı) Yetiştiriciliği

Ceylanpınar ve Altınova İşletmelerinde, Asya Ceylanının neslini korumak, çoğaltmak ve damızlık olarak dağıtmak amacıyla toplam 745 baş ile yetiştiricilik yapılmaktadır. 2020 yılında taliplilerine 74 baş ceylan satışı gerçekleştirilmiştir.

4.6.3. Kangal Çoban Köpeği Yetiştiriciliği

TİGEM'de Kangal (Karabaş ve Akbaş) ırkı ile Ulaş ve Karacabey Tarım İşletmelerinde köpek yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Karacabey ve Ulaş Tarım İşletmelerinde 77 başı ana olmak üzere toplam 194 baş damızlık köpek varlığı ile yetiştiricilik faaliyetleri sürdürülmektedir. 2020 yılında taliplilerine 124 baş çoban köpeği satışı yapılmıştır.

4.6.4.Ankara Tiftik Keçisi Yetiştiriciliği

TİGEM, Anadolu İşletmesinde gen kaynağını koruma amaçlı tiftik keçisi yetiştiriciliği yapmaktadır. 508 baş ana kadro ve 1.118 baş hayvan varlığı ile yapılan keçi yetiştiriciliğinde yeterli damızlık talebi bulunmamaktadır. Mevcut talebi karşılamak ve gen kaynağını korumak amacıyla keçi yetiştiriciliği faaliyetlerine devam edilmektedir. 2020 yılında 582 baş oğlak alınmış, 2.200 kg tiftik üretilmiştir

4.6.5 Halep Keçisi Yetiştiriciliği

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda keçi sütü ürünlerine olan talebin yükselmesiyle birlikte yoğun bir şekilde artan damızlık keçi taleplerinin karşılanması amacıyla, Ceylanpınar İşletmesinde 2013 yılında yapılan 1.000 ana başlık tesislerde Halep ırkı damızlık keçi yetiştiriciliği başlatılmış ve 2020 yılında 1.745 başı ana olmak üzere toplam 2.705 baş damızlık varlığı ile keçi yetiştiriciliği sürdürülmektedir.

Tablo 18. TİGEM Keçi Varlığı (Baş) (2020)

İşletme Irkı	Teke	Keçi	Erkek Çebiç	Dişi Çebiç	Toplam
Anadolu Tiftik Keçisi	73	508	275	262	1.118
Halep Keçisi	107	1.745	80	773	2.705
Toplam	**180**	**2.253**	**355**	**1.035**	**3.823**

5.SAFKAN ARAP ATI YETİŞTİRİCİLİĞİ

5.1. Giriş

At, tarih boyunca; orduları fetihlere, kaşifleri yeni bölgelere taşıyan, ulaşım ve tarımın olmazsa olmaz unsuru olan, uygarlıkların gelişmesine büyük katkı sağlayan, insanın fiziki olarak yapamadıklarını yapan, özlemini duyduğu gücü ve hızı doğuştan taşıyan, en ihtişamlı görüntüsünü yelelerini rüzgara karşı savururken sergileyen, hissiyatı ile binicisinin duygularını anlayan insanoğlunun vazgeçilmez sevdası ve en sadık dostu olmuştur.

Türklerin dünya sahnesindeki yerini değiştiren, savaşlarda büyük başarılara imza atmasını sağlayan güçlü yoldaşı atın, Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu 13 üncü yüzyıldan itibaren önemi, sürekli artarak devam etmiştir.

İnsanlığın can dostu olan at, Osmanlı döneminde;

a) Sultan Orhan Gazi'ye kayınpederi Köse Mihail tarafından Nilüfer Hatun'un çeyiz olarak verilen arazi üzerinde 1300'lü yıllarında kurulan Bursa/Karacabey Harası,

b) Sultan II. Mahmut döneminde 1815 yılında Çifteler Hâra-yı Hümayûnu olarak kurulan Eskişehir/Çifteler Harası,

c) Sultan I. Abdülaziz döneminde 1865 yılında Sultansuyu Çiflikat-ı Hümayun olarak kurulan Malatya/Sultansuyu Harası,

olmak üzere 3 harada yetiştiriciliği yapılmış, günümüzde Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bünyesindeki bu 3 işletmede Safkan Arap atı yetiştiriciliği devam ettirilerek, Osmanlıdan miras kalan hazine değerindeki bu gen kaynağı ırk özelliğinin bozulmadan korunması, yaşatılması ve koşu performansı yönüyle geliştirilmesi alanlarında TİGEM tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır.

Tablo 19. TİGEM Tay Üretimleri

Yıllar	2002	2005	2010	2015	2018	2019	2020
Tay (baş)	310	319	316	332	325	330	363

5.2. Anadolu Tarım İşletmesi

İşletmenin yer aldığı araziler üzerinde ordunun gıda ve at ihtiyacını karşılamak amacıyla 1815 yılında "Çifteler Çiflikat-ı Hümayunu" kurulmuştur.

> Anadolu Tarım İşletmesinde 2020 yılında 152 başı kısrak olmak üzere toplam 350 baş damızlık varlığı ile Safkan Arap Atı yetiştiriciliğine devam edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde Safkan Arap Atının geliştirmek amacıyla 1937 yılında Arabistan'dan satın alınan Safkan Arap Atlarından 48 baş kısrak ile 4 baş aygır Çifteler Harasına verilmiştir. Safkan Arap Atı ırkının toplam 12 aygır hattından Küheylan Dabi, Alkuruş, Hilalüzzaman, Kuruş Şatra olmak üzere 4 aygır orjininin yetiştiriciliği bu işletmede yapılmıştır. Aynı ırkın toplam 49 kısrak hattından Mebruke, Şerzetülhavva, Mahide, Şahide, Gufre, Kemiyetülırak, Mencule ve Sabıka gibi orjinlerin yetiştiriciliği yine bu işletmede yapılmaktadır.

Anadolu Tarım İşletmesi yetiştirmesi ve Milenyum öncesi yüzyılın atı seçilmiş olan Satvet (Akbatur-4.Kemiyetülırak), ile damızlık aygır olarak kullanılmış olan XXV. Hilalüzzaman isimli atlar yarış sahalarında başarılı olan birçok şampiyon tayın babasıdır.

Tablo 20. Anadolu Tarım İşletmesinin Atçılık Verileri (Baş)

Yıl	Ana Kadro	Damızlık Toplamı	Tay Üretimi	Satılan Damızlık
2010	113	272	96	72
2015	125	291	101	79
2018	137	305	100	86
2019	150	322	108	67
2020	152	350	119	77

5.3. Karacabey Tarım İşletmesi

Kuruluşu 1330'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Sultan Orhan Gazi'ye kayınpederi Köse Mihail tarafından Nilüfer Hatun'un drahoması (çeyiz) olarak verilen arazi haranın nüvesini teşkil etmiştir.

İşletme, Cumhuriyet dönemine kadar; Çiftlikat-ı Hümayun adı altında Sarayın binek atı, ağır ziraat, koşum ile hafif koşum atı ve çeşitli hayvansal ürünlerle ordunun at ihtiyacını karşılamak üzere çalışmalarını sürdürmüştür.

Haraya değişik zamanlarda çeşitli at ırkları getirilmiştir. 1881'de Perşeron Atı ve Hannover Atı, 1918'de Arap Atı, 1922'de Anglonorman Atı, 1923'de Nonius ve 1928'de İngiliz Atı getirtilerek at yetiştiriciliğinde kullanılmıştır.

Ülkemizde sığır ırkları üzerine ıslah çalışmaları ilk defa Karacabey Harasında yapılmıştır. Bu kapsamda, Cumhuriyet döneminde Büyük Önder Atatürk'ün talimatıyla Türkiye'nin coğrafi, ekonomik ve kültürel şartları dikkate alınarak dağ ırklarının Türkiye için daha uygun olacağı görüşüne dayanarak kökenini İsviçre Alplerinden alan Esmer ırkından 1925 yılında Avusturya'dan 2 erkek 14 dışı Montofon sığırı Karacabey Harasına getirilmiştir. Hara'da bu şekilde saf kültür ırkı yetiştiriciliğine başlanılmıştır. Aynı zamanda Haranın yerli materyali olan ve esasını boz ırkın teşkil ettiği sığırların Montofona çevirme melezlemesi çalışmalarına da girilmiştir.1935 ve 1947 yıllarında Avusturya ve İsviçre'den 6 erkek 40 dişi Esmer sığır yine Karacabey Harasına getirilerek onarıcı saf ırk yetiştiriciliği takviye edilmiştir. Burada bir noktaya dikkat edilmesinde yarar vardı. İlk gelen grupların Montofon olmaları nedeniyle halkımız bu ismi benimsemiş ve sonradan İsviçre ve diğer bazı ülkelerden Esmer ırk hayvanlar getirildiği halde Montofon, Yarımkan Montofon, Karacabey Montofonu (Karacabey Esmeri) isimleri kullanılmıştır.

Merinos ırkı Türkiye'ye ilk defa 1843 yılında ispanyadan İspanyol tarak yapağısı merinosları ithal edilerek Karacabey Tarım İşletmesinde (Mihalıç Çiftliği-Karacabey Harası) yetiştirilmeye başlanmıştır.

Yine 1925 yılında Ziraat Vekili Mehmet Sabri Bey, Sovyet Hükümeti Ziraat Halk Komiseri'nin daveti üzerine Sovyet Rusya'ya yaptığı bir inceleme gezisinde gördüğü yapay tohumlama çalışmalarının

yararlarını kavramış ve konunun uzmanlarını Türkiye'ye davet etmiştir. Bu davet üzerine Türkiye'ye gelen Prof. Mihailov ilk olarak 1926 yılında Bursa Karacabey Harası'nda atlarda yapay tohumlama-

> Ülkemizde koşan Safkan Arap Atlarının tamamına yakını TİGEM orijinlidir. Bu özelliği ile TİGEM Dünyadaki sayılı Arap Atı yetiştiricilerindendir.

yı başlatmış ve bu konuda bir kurs açmıştır. Aynı zamanda kısraklar üzerinde ilk suni tohumlama tatbikatını yapmıştır. Daha sonraki yıllarda Karacabey'den sonra Çifteler ve diğer haralarda da suni tohumlama çalışmalarına başlanmıştır. Dolayısıyla, sun'i tohumlamayı dünyada ilk olarak çiftlik hayvanlarında 18. yüzyılın sonunda uygulayan Rusya'dan sonra Türkiye, dünyada bu uygulamayı uygulayan ikinci ülke olmuştur.

Günümüzde halen, Simental ve Siyah Alaca sığır, Karcabey Merinosu, Kıvırcık ve Tahirova cinsi koyun ile safkan Arap atlarının yetiştirilmesi faaliyetlerinde bulunmaktadır.

İşletmede, Safkan Arap Atı yetiştiriciliği yanında, 1928–1981 yılları arasında Safkan İngiliz Atı, 1928–1978 yılları arasında Nonius Atı, 1961–1995 yılları arasında Safkan Haflinger Atı yetiştiriciliği yapılmıştır. İşletmedeki ıslah çalışmaları sonucunda; İri cüsseli, kalın kemikli ve koyu donlu yerli kısraklara Nonius Aygırı verilerek Karacabey Nonius Atı adı verilen tip elde edilmiştir.

Safkan at üretimleri yanında ayrıca sağlam, dayanıklı süvari, binek, araba ve orta ziraat işlerine elverişli kombine bir at elde etmek için, yerli kısraklar ile Safkan Arap Aygırlar birleştirilerek sistemli melezleme çalışmaları yapılmış, bunun sonucunda Karacabey Atı elde edilmiş ve bu atlar çoğunlukla konkur (engel atlama) yarışlarında kullanılmıştır.

Ordunun ve Türk Atlı Sporunun ihtiyacını karşılamak amacıyla 1962'de Karacabey Harasında Konkur atı yetiştiriciliğine hız verilmiş, ana materyal Karacabey Atı ve Karacabey Nonius'larından seçilmiştir. Karacabey'de yetiştirilen Konkur atları uluslararası birçok yarışta Türkiye'yi 1960'lı yılların sonlarına kadar başarılı bir şekilde temsil etmiştir.

Türk yarış tarihinin ve Karacabey Harası'nın efsaneleri Baba Kuruş ve Baba Sa'd;

Baba Kuruş ve Baba Sa'd, hiç yarışmamış olmalarına rağmen Türk yarış tarihinin en büyük efsane atları olarak anılıyor çünkü onların soyundan gelen atlar yarış pistlerinde fırtına gibi esti, esmeye de devam etmektedir.

Baba Kuruş ve Baba Sa'd, Büyük Önder Atatürk'ün talimatıyla safkan Arap atı yetiştirmek amacıyla kurulan bir komisyon tarafından 1932 yılında 24 bin Fransız Frangı ödenerek alındı. Şam'ın Halbe köyünden getirilen Kuruş'tan, dişi Arap taylarıyla çiftleştirilerek 151, Bağdat'tan getirilen Sa'd'dan da 147 tay alındı. Toplam 28 yıl aygırlık yapan Baba Kuruş ile Baba Sa'd'ın nesilleri Türkiye atçılığına damgasını vurmaya devam eetmektedir.

Baba Sa'd'ın soyundan gelen Caş, Kafkaslı, Ayabakan, İlbatur ve Özgün ile Baba Kuruş'un soyundan gelen Sergen, Tamer'in Oğlu, Bozdoğan, Beyzade, Atom Karınca ve Hürbatur gibi isimler, yarış severlerin yakından tanıdığı atlar arasında yer alıymaktadır.

Baba Kuruş ve Baba Sa'd, ölümlerinin ardından kendileri için Karacabey Harası'nda yapılan iki anıt mezara gömüldü. Mezarları yaklaşık 70 yıldır korunmaktadır.

Diğer taraftan İşletmede özel Arap Atı yetiştiricilerine pansiyonerlik hizmeti de verilmektedir.

İşletmeye, 2006 yılında 900.000 payet saklama kapasiteli dondurulmuş sperma laboratuvarı ku-

> TİGEM tarafından ülkemiz tarihinde ilk defa aygır sperması ihraç edilerek 104.000 TL kazanç elde edilmiştir.

rulmuştur. Dondurulmuş aygır sperması kullanılarak, özel yetiştiricilerin kısraklarının tohumlanması sağlanmakta, değişik işletmelerde bulunan aygırların spermaları aynı sıfat sezonunda diğer işletmelerde bulunan kan hattı yönünden uygun olan kısraklarda kullanılabilmektedir. Daha önceden aygırların dondurulan spermaları, aygırın sonradan hastalanması, sakatlanarak aşım yapamaz duruma gelmesi ve azosperm durumlarında kullanılabilecek ve kısraklar ile aygırlarla bulaşabilecek çeşitli yetiştirme hastalıklarından damızlıkların korunması mümkün olacaktır.

Tablo 21. Karacabey Tarım İşletmesinin Atçılık Verileri (Baş)

Yıl	Ana Kadro	Damızlık Toplamı	Tay Üretimi	Satılan Damızlık
2010	155	370	136	116
2015	168	385	118	92
2018	154	353	117	114
2019	154	365	124	87
2020	158	389	128	84

5.4. Sultansuyu Tarım İşletmesi

Sultansuyu Çiftlikat-ı Hümayunu ismiyle 1889'da cins atların yetiştirilmesi maksadıyla kurulan bu hara, Cumhuriyet döneminde de Orta ve Güney illeri hayvancılığını ıslah etmek ve adeta çöl karakterine sahip olan bu topraklarda Safkan Arap Atı yetiştirmek amacıyla; 1928 yılından itibaren Sultansuyu Harası ismiyle faaliyetine devam etmiştir.

> Sultansuyu Tarım İşletmesinde 2020 yılında 123 başı kısrak olmak üzere toplam 320 baş damızlık varlığı ile Safkan Arap Atı yetiştiriciliği yapılmıştır.

Türk Arap atı temelinde bulunan 6 önemli temel aygır sülalesinden olan Seklavi familyasından II. Seklavi Sultansuyu Harası kurucusu unvanını almıştır.

Safkan Arap atının en soylu ve seçkin numunelerinin Türkiye'de yetiştirilmesi amacıyla 1932 ve 1936 yıllarında uzmanlarından kurulu heyetler Arabistan'a gönderilmiş, 1933' de I.Seklavi – (Gülap (Seklaviyetül Ücrefi)), 1933 yılında Bağdat'ta 5100 Franga satın alınmıştır.

I.Seklavi Sultansuyu Harasında oldukça olumlu sonuçlar veren çalışmaları ile kendisini göstermiş, kendisinden VII. ve IX. Seklavi adındaki yavrular elde edilmiştir.

Türkiye sakan Arap atı yetiştiriciliğinin efsanelerinden olan II.Seklavi - (Aneze Menşeli (Seklavi Cedran)) ise 1993 yılında Bağdat Kerkük'den 4620 Franga satın alınmıştır.

II.Seklavi'yi efsane yapan, onun kalıtsal gücünün yüksekliği, meydana getirdiği kusursuz ve seçkin yavrularla Sultansuyu Harasını safkan arap atı yetiştiriciliği bakımından elit arap atı yetiştiren bir müessese haline gelmesini sağlamasıdır. Bu aygırlarında elde edilen IV., V., VIII., X. Seklavi adındaki yavruları diğer işletmelerimizde de da baş aygır olarak uzun seneler hizmet etmiştir.

Seklavi Familyası Türk Arap atı temelinde bulunan 6 önemli temel Aygır sülalesinden biridir.

Sultansuyu Harası'na 1933 yılında I. Seklavinin yanısıra, Küheylan, Nevvak ve Hamdani, isimli aygırlar da getirilmiştir.

Bölgede safkan Arap atı yetiştiricilerinin ihtiyacı olan pansiyonerlik hizmeti de verilmektedir.

Tablo 22. Sultansuyu Tarım İşletmesinin Atçılık Verileri (Baş)

Yıl	Ana Kadro	Damızlık Toplamı	Tay Üretimi	Satılan Damızlık
2010	105	232	84	44
2015	116	316	113	77
2018	122	318	108	88
2019	114	298	98	85
2020	123	320	116	87

5.5. TİGEM Safkan Arap Atı Yetiştiriciliğinin Değerlendirilmesi

TİGEM, yıllardan beri yaptığı ıslah çalışmalarıyla ülkemiz yarış sahalarında koşan ve şampiyonluklar kazanan Safkan Arap atlarının büyük çoğunluğunu yetiştirmiş ve dünyada haklı bir üne sahip olmuştur. Sağlıklı ve nitelikli soy kütüğüne sahip, koşu performansı yüksek Safkan Arap Atı genetik özelliklerinin gelecek nesillere aktarılmasına yönelik olarak Karacabey İşletmesinde Türkiye'de bir ilk olarak "Aygır Sperması Üretim Laboratuarı" kurulmuş, daha sonraki yıllarda Anadolu ve Sultansuyu Tarım İşletmeleri Müdürlüklerinde de dondurulmuş sperma üretim faaliyetlerine başlanmıştır. Yapılan ıslah çalışmalarıyla atların koşu performanslarının artırılması sağlanmıştır. Koşu tayı satışları Karacabey İşletmesinde, kardeşleri iyi koşmuş ve kusuru bulunmayan iki yaşlı elit erkek taylar İstanbul Veliefendi Hipodromunda açık artırma suretiyle satılmaktadır.

Tablo 23. Koşan At Dağılımı

Yıllar	Yetiştirici (Adet)	Koşan At Sayısı (Baş)	Oranı (%)
2010	TİGEM	711	35,5
	Özel	1.290	
	Toplam	**2.001**	
2015	TİGEM	681	25,5
	Özel	1.987	
	Toplam	**2.668**	
2018	TİGEM	631	23,5
	Özel	2.059	
	Toplam	**2.690**	
2019	TİGEM	638	22,8
	Özel	2155	
	Toplam	**2793**	
2020	TİGEM	614	21,7
	Özel	2.220	
	Toplam	**2.834**	

6.TEŞEBBÜSÜN YERLİ VE ULUSLARARASI RAKİPLERİYLE VEYA BENZER FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLARLA KARŞILAŞTIRMASI

Ülkemizin 2020 yılındaki gayrisafi yurtiçi hasılatı 5.04 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda tarım sektörü satış hasılatı 333 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve gayri safi hasıladaki payı %6.6 olmuştur. 2019 yılında 66 milyar TL olan canlı hayvan pazar değeri 2020 yılında 77 milyar 517 milyon TL olarak gerçekleşerek, tarım sektörü içerisindeki payı %23,3 olarak gerçekleşmiştir.

TİGEM'in 2020 yılında toplam satış hasılatı 1 milyar 383 milyon TL ve hayvancılık toplam hasılatı ise 438 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 24. Türkiye ve TİGEM Satış Hasılaları (1.000 TL)

	2010	2015	2018	2019	2020
Türkiye Toplam Hasılatı	1.160.013.978	2.338.647.494	3.700.989.489	4.280.381.145	5.047.909.499
Türkiye Tarım Sek. Satış Hasılatı	104.703.635	161.447.917	213.350.153	275.097.015	333.341.239
Türkiye Hay. Üre. Paz. Hasılatı	30.589.654	43.099.453	60.699.772	71.594.276	81.340.471
Türkiye Can. Hay. Paz. Hasılatı	18.727.350	28.842.688	58.448.626	66.013.912	77.517.570
TİGEM'in Toplam Satış Hasılatı	350.069	576.425	1.389.237	1.034.617	1.383.625
TİGEM Hay. Toplam Hasılatı	109.769	184.664	810.973	393.774	437.676
TİGEM Can. Hay. Topl. Sat. Has.	98.077	87.195	662.482	242.252	240.337
TİGEM Dam. Hay. Satış Hasılatı	47.807	54.631	594.938	147.246	113.846
TİGEM Dam. Sığır Satış Hasılatı	13.698	12.445	431.419	57.637	22.885
TİGEM Dam. Koyun Satış Has.	16.407	11.619	141.064	66.092	37.288
TİGEM Dam. Keçi Satış Hasılatı	0	76	101	17	329
TİGEM Tay Satış Hasılatı+Prim	17.537	30.264	36.283	39.732	52.669
TİGEM Ceylan Satış Hasılatı	53	88	165	150	357
TİGEM Köpek Satış Hasılatı	113	139	149	222	318

Kaynak: TÜİK, TİGEM

Ülkemizde damızlık hayvan yetiştiriciliği kamu kuruluşu olarak TİGEM'den başka Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile ziraat ve veterinerlik fakültelerinde araştırmaya yönelik olarak yapılmaktadır. TİGEM başta olmak üzere bu kamu kuruluşları dışında 1995 yılına kadar kayıt sistemine bağlı olarak damızlık sığır yetiştiriciliği yapan özel sektör firması neredeyse yok denecek kadar azdır.

Türkiye'de soy kütüğüne katkı sağlayacak nitelikte kayıt tutma çalışmaları Tarım ve Orman Bakanlığı ile İtalya ve Almanya hükümetleri ile ortak yürütülen projelerle başlamıştır. İtalya hükümetinin desteklediği Türk Anafi-Süt Sığırcılığını Geliştirme Projesi (ANAFI) 1989–1994 yılları arasında 9 ilde (Aydın, Balıkesir, Burdur, Isparta, İzmir, Denizli, Manisa, Muğla ve Uşak) yürütülmüştür. 1995 yılında başlayan ve Almanya Hükümeti ile ortak yürütülen Sığır Yetiştiriciliği Enformasyon Sistemi Projesi (GTZ) ise 7 ilde (Bursa, Edirne, Kırklareli, Konya, Sakarya, Samsun ve Tekirdağ) yürütülmüş ve 2000 yılında sona ermiştir.

Her iki projenin de amacı Türkiye'de bir kayıt sistemi oluşturmak ve bu kayıt sistemini yürütecek birliklerin kurulmasını sağlamaktır. Nitekim bu projeler ile yetiştiriciler örgütlenmeye yönlendirilmiş, 1995 yılından itibaren Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri kurulmaya başlamıştır. Kurulan 16 il birliği 1998 yılında bir araya gelerek üst örgütleri olan Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği'ni kurmuştur.

Ülkemizde 1995 yılından sonra özel sektör firmaları tarafından damızlık hayvan yetiştiriciliği yapan işletmelerin sayıları her yıl artmaktadır. Bu işletme sayılarının artması ile ülkemizde aile işletmeciliği şeklinde sürdürülen hayvan yetiştiriciliği yerini daha profesyonel ve büyük ölçekli işletmelere devretmeye başlamıştır. Bu işletmelerin ekonomik büyüklüklerinin belirlenebileceği resmi bir veri olmadığı için TİGEM ile mukayeseleri yapılamamaktadır.

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Karanfil Sokak No: 62 Bakanlıklar / ANKARA
Telefon: 0.312 417 84 70
Faks : 0.312 417 78 39
E-Posta: info@tigem.gov.tr
www.tigem.gov.tr